

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Ärikorralduse instituut

Brenda Heinla

**AUDITI OOTUSTE LAHKNEVUS AUDIITORITE JA
ETTEVÕTETE JUHTIDE VAHEL ÄRIÜHINGUTEGA SEOTUD
PETTUSTE KORRAL**

Magistritöö

Õppekava TARM, peeriala majandusarvestus

Juhendaja: Ester Vahtre, EMBA

Tallinn 2022

Deklareerin, et olen koostanud magistritöö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 13 930 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Brenda Heinla

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 207641TARM

Üliõpilase e-posti aadress: Brenda.Heinla@gmail.com

Juhendaja: Ester Vahtre, EMBA:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISSEJUHATUS	5
1. AUDIITORTEGEVUSE JA ÄRIÜHINGUTEGA SEOTUD PETTUSTE OLEMUS.....	7
1.1. Auditi ja audiitori roll ühiskonnas	7
1.2. Äriühingutega seotud pettuse mõiste, liigid ja ajalugu.....	10
1.3. Audiitori vastutus äriühingutega seotud pettuste korral	15
2. AUDITI OOTUSTE LAHKNEVUS	19
2.1. Auditi ootuste lahknevuse teooria areng	19
2.2. Varasemad uuringud ootuste lahknevuse osas	24
2.3. Võimalused lahknevuse vähendamiseks	27
3. UURING AUDIITORITE JA ETTEVÕTETE JUHTIDE VAHEL	32
3.1. Uuringu meetodika ja valimi kirjeldus	32
3.2. Uuringu tulemuste analüüs	36
3.3. Järeldused ja ettepanekud	49
KOKKUVÕTE	55
SUMMARY	58
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	61
LISAD	66
Lisa 1. Pettuste puu.....	66
Lisa 2. Otsustuspuu	67
Lisa 3. Küsimustik.....	68
Lisa 4. Lihtlitsents	74

LÜHIKOKKUVÕTE

Suuremad 21.sajandil avalikuks tulnud finantspettused on vähendanud välisaudiitorite mainet ja usaldusväärust ühiskonnas. Pettuste avalikuks tulemisel otsitakse vastutust audiitoritelt, kes ei ole avalikkuse arvates teinud oma tööd piisavalt hästi. Rahvusvahelised auditeerimise standardid (ISA) sätestavad välisauditi töö ulatuse, kuid see ei ole alati kooskõlas finantsaruannete kasutajate ootustega. Church *et al.* (2008, 81) sõnul ei mõista finantsaruannete kasutajad täielikult, mis on audiitori vastutus, auditi tööulatus ja audiitori aruandega antud kindlusetase. Eelnevat arvestades on tuvastatud auditi ootuste lahknevuse (*audit-expectation gap*) olemasolu, mis kujutab endas erinevust ootustest auditile huvigruppide ootuste ning auditi tegeliku olemuse vahel.

Magistritöö eesmärgiks on tuvastada auditi ootuste lahknevus ja selle põhjused Eestis äriühingutega seotud pettuste kontekstis. Autor püstitab kolm hüpoteesi: 1) Eestis esineb auditi ootuste lahknevus audiitorite ja ärijuhtide vahel; 2) ettevõtte juht eeldab audiitorilt rohkem, kui on tema kohustused talle kehtivate seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi; 3) ettevõtte juht eeldab, et audiitor peab auditi käigus avastama igasuguse pettuse olenemata selle olulisusest finantsaruannetele. Eesmärgi saavutamiseks viiakse läbi uuring Eesti vandeaudiitorite ja ettevõtete juhtide seas ning tulemuste analüüsimiseks kasutatakse kvantitatiivseid uurimismeetodeid.

Uuringust selgub, et ehkki audiitoritel ja juhtidel on head teadmised pettuste olemusest, esineb lahknevus kahe grupi arvamusel audiitori rolli osas pettuste korral. Erinevuse peamiseks põhjustajateks on puudulikud standardid ning kasutajate ebamõistlikud ootused audiitoritele. Eesti ettevõtete juhid eeldavad audiitorilt igasuguse pettuse tuvastamist olenemata selle olulisusest või kokkumängulisusest. Ettevõtete juhid ei ole täielikult kindlad, kas pettuste ennetamine on audiitori tööülesandeks. Eelnev viitab, et avalikkus võib audiitori ülesannetest vääralt aru saada, mistõttu tuleks teavitada ühiskonda audiitori töö tegelikust rollist. Samuti on olulisel kohal audiitorite endi täiendõpe ning auditeerimisstandardite ajakohastamine.

Võtmesõnad: *audit expectation gap*, auditi ootuste lahknevus, audit, audiitor, audiitoritegevus, *corporate fraud*, äriühingutega seotud pettused.

SISSEJUHATUS

Viimaste kümnendite jooksul on avalikuks tulnud mitmed suuremad äriühingutega seotud pettused (Enron, Parmalat, Wirecard jt), mis on viinud pettustega seotud ettevõtteid pankrotti ja vähendanud audiitortegevuse usaldusväärust ühiskonnas. Sarnaste pettuste avalikuks tulemisel otsitakse vastutust välisaudiitoritelt (edaspidi audiitor), kes ei ole avalikkuse arvates teinud oma tööd piisavalt hästi. Rahvusvahelised auditeerimise standardid (edaspidi ISA) sätestavad välisauditi (edaspidi audit) töö ulatuse, kuid see ei ole alati kooskõlas finantsaruannete kasutajate ootustega. Church *et al.* (2008, 81) sõnul ei mõista finantsaruannete kasutajad täielikult, mis on audiitori vastutus, auditi tööulatus ja audiitori aruandega antud kindlusetase. Samuti ei pruugi avalikkus olla piisavalt teadlik audiitori rollist finantspettuste tuvastamisel, uurimisel ja nendest teavitamisel. Eelnevat arvestades on tuvastatud auditi ootuste lahknevuse (*audit-expectation gap*) olemasolu, mis kujutab endas erinevust auditile seatud ootuste ning auditi tegeliku olemuse vahel.

Liggio (1975, 81) defineeris ootuste lahknevuse kui erinevuse selle vahel, mida avalikkus ja finantsaruannete kasutajad peavad audiitorite kohustuseks ja mida audiitorid peavad enda kohustuseks. Porter (1993, 50) sõnastab selle kui vahe ühiskonna ootustes audiitoritele, võrreldes, mida ühiskond reaalselt tajub audiitorite tegeliku tegevusena. Teisisõnu, ühiskonna poolt oodatud audiitorite tegevus ja audiitortegevuse tulemused on erinevad audiitori tegelikust tegevusest ja tulemustest. Antud nähtuse esinemist ja põhjusi on uuritud enam kui 50 aasta vältel mitmetes erinevates regioonides ja riikides. Eestis on uuritud lahknevuse esinemist Tamm (2012) ja Vist (2019). Audiitori kohustusi finantspettuse korral on kirjeldanud Iis (2014), Nõlvak (2014) ja Gevorgjan (2021). Käesolev töö seob kaks eelnevat teemat ning on autorile teadaolevalt esimene uurimus auditi ootuste lahknevuse teemal, mis on suunatud finantspettustele.

Autor seab magistritöö eesmärgiks tuvastada auditi ootuste lahknevuse esinemine Eestis audiitorite ja ärijuhtide vahel ning selgitada välja audiitori tegelikud kohustused äriühingutega seotud pettuste korral. Eesmärgi saavutamiseks püstitatakse järgmised uurimisküsimused:

- 1) Kas Eestis esineb auditi ootuste lahknevust pettuste korral audiitorite ja ärijuhtide vahel?

- 2) Milline on Eestis auditi ootuste lahknevuse struktuur Porteri (1993) poolt loodud mudeli järgi?
- 3) Millised on audiitori tegelikud kohustused äriühingutega seotud pettuste korral?
- 4) Millised on võimalikud viisid ootuste lahknevuse mõjutamiseks?

Tulenevalt sellest, et töö eesmärgiks on tuvastada, kas Eestis esineb auditi ootuste lahknevust audiitorite ja juhtide vahel, seab autor uurimusküsimuste ja varasemalt läbiviidud uuringute põhjal järgnevad hüpoteesid:

- 1) Eestis esineb auditi ootuste lahknevus audiitorite ja ärijuhtide vahel.
- 2) Ettevõtte juht eeldab audiitorilt rohkem, kui on tema kohustused talle kehtivate seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi.
- 3) Ettevõtte juht eeldab, et audiitor peab auditi käigus avastama igasuguse pettuse olenemata selle olulisusest finantsaruannetele.

Magistritöö esimeses osas annab autor ülevaate auditi ja audiitori rollist ühiskonnas. Autor tutvustab äriühingutega seotud pettuste olemust ning toob näiteid viimase aja sellistest suurematest pettusest, kus leitakse, et osaline vastutus on olnud audiitoril. Töö teises osas annab autor ülevaate auditi ootuste lahknevuse teooria arengust ning tutvustab lahknevuse komponente Porter (1993) järgi. Lisaks pakub autor võimalusi nähtuse vähendamiseks. Töö kolmandas osas viib autor läbi uuringu Eesti audiitorite, ärijuhtide ja finantsaruannete kasutajate vahel. Uuringu küsimustik baseerub Hassink *et al.* (2009) poolt loodud küsimustikul, mida kasutati esmalt Hollandis. Küsimustikus on tehtud mõningaid kohandusi vastavalt Eestis kehtivatele seadustele ja hetkel kasutusel olevatele auditeerimise standarditele. Uuringus kasutatakse kvantitatiivset meetodit, mis on osutunud kõige efektiivsemaks viisiks ootuste lahknevuse uurimisel. Uuringu tulemusi analüüsitakse ning kontrollitakse, kas autori püstitatud hüpoteesid kehtivad või mitte.

Käesoleva magistritöö tulemused võiksid pakkuda huvi Eestis tegutsevatele audiitoritele, Audiitorkogule, Audiitortevõtmise järelevalve nõukogule (AJN), kuid ka ettevõtete juhtidele. Tuvastatud kitsaskohtade abil on võimalik Eestis audiitortevõtmise mainet tõsta ning harida avalikkust ja ka audiitoreid audiitoritöö tegelikust rollist äriühingutega seotud pettuste korral.

Autor soovib tänada juhendajat Ester Vahtret ning uuringus osalenud vandeaudiitoreid, ettevõtete juhte ja finantsaruannete kasutajaid.

1. AUDIITORTEGEVUSE JA ÄRIÜHINGUTEGA SEOTUD PETTUSTE OLEMUS

Esimeses peatükis tutvustatakse audiitori ja auditi olemust ning selle rolli ühiskonnas, tutvustatakse äriühingutega seotud pettuste kontseptsiooni ning antakse ülevaade 21. sajandi suurematest finantsskandaalidest, kus osaline vastutus on olnud audiitoril. Kolmandas alapeatükis kirjeldatakse audiitori kohustusi äriühingutega seotud pettuste korral.

1.1. Auditi ja audiitori roll ühiskonnas

Kohustuslikel sõltumatutel audititel (*independent statutory audit*) on ühiskonnas oluline roll. Rahvusvahelised auditeerimise standardid (*International Standards on Auditing*, edaspidi ISA) järgi on „auditi eesmärgiks tõsta finantsaruannete usaldatavuse taset nende ettenähtud kasutajate jaoks“. Audiitori töö tulemuseks on arvamuse avaldamine selle kohta, kas finantsaruanded on kõikides olulistest osades koostatud kooskõlas rakendatava finantsaruandluse raamistikuga (ISA 200).

Audiitortegevuse seaduse (AudS) § 3 järgi on vandeaudiitor „isik, kes on sooritanud arvestusala eksperdi kutseeksami raamatupidamise ja vandeaudiitori eriosa, kellele on antud vandeaudiitori kutse ning kes on andnud vande“. Sama seaduse § 7 lg 2 kohaselt on audiitorettevõtja „vandeaudiitorite ühing või füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsev vandeaudiitor“. Audit on kindlustandev audiitorteenus, mida osutatakse kooskõlas seaduse alusel kehtestatud või kinnitatud auditeerimise standarditega (AudS § 50 lg 1). ISA 200 sätestab auditi eesmärgiks „tõsta finantsaruannete usaldatavuse taset nende ettenähtud kasutajate jaoks“. Audiitori ülesandeks on „põhjendatud kindluse omandamine selle kohta, kas finantsaruanded on tervikuna vabad kas pettusest või veast tingitud olulisest väärkajastamisest“. Põhjendatud kindluse kohta öeldakse, et see on kindluse kõrge tase. (*Ibid.*) Eestis on audiitorkontroll kohustuslik ettevõtetele, kes vastavad AudS § 91 sätestatud tingimustele.

Ühendkuningriikides viis Lee (1970, viidatud Porter *et al.* 2012, 16) eelmise sajandi 60ndatel läbi küsitluse audiitorite, auditeeritavate ja auditi kasusaajate vahel, et mõista erinevate gruppide arusaama auditist. Üle 80% igast huvigrupist pidas auditi eesmärgiks: oluliste pettuste ja väärkajastamiste avastamist, kinnitamist, et ettevõtte on kooskõlas sise-eeskirjadega, ettevõtte raamatupidamisaruannete õigsuse kinnitamist ning arvamuse andmist selle kohta, kas ettevõtte finantsaruanded on esitatud õigesti ja õiglaselt. 50-80% vastajatest pidasid olulisemateks audiitori ülesanneteks: oluliste pettuste ja väärkajastamiste ennetamist, Inland Revenue¹'le kindluse andmist, et ettevõtte maksueelne arvestus on olnud õiglane, ettevõtte nõustamist raamatupidamisalastes küsimustes ning arvamuse andmist selle osas, kas ettevõtte tegevus ja sisekontrollid on adekvaatsed ja efektiivsed. Tulemused olid üllatavad selles osas, et isegi mitmed audiitorid pidasid ekslikult enda kohustusteks ka tegevusi, mis nende töökohustuste hulka tegelikult ei kuulu. (*Ibid.*)

1970ndate alguses viis Beck (1973) läbi sarnase uuringu Austraalias ettevõtte omanike seas. Uuringu tulemustena selgus, et audiitoritelt oodatavad teenused on laiaulatuslikumad ja koormavamad, kui audiitorid peavad mõistlikuks ja võimalikuks pakkuda. Vastanud arvasid, et audiitorite ülesandeks on anda kindlust järgneva kohta: ettevõtetes ei ole esinenud juhtkonna poolt toimepandud pettusi, ettevõtted on majanduslikult kindlustatud ning ettevõtte juhtkond on oma tööülesannetes piisavalt pädev. Lisaks tuuakse välja, et ei ole niivõrd oluline, kas avalikkuse arvamus audiitori rollist on kõikides osades õigustatud või mitte, vaid see on audiitorite ülesanne avalikkuse oodatuga kohalduda ning enda ülesandeid vastavalt muuta, et need vastaksid avalikkuse huvidele. (*Ibid.*)

Coheni (1978) komisjoni järgi on audiitori roll seotud kahe aspektiga – mida audiitor teeb ning millised on tema suhted nendega, keda huvitab tema tegevus. Avalikkus eeldab audiitorilt ettevõtte tegevusse sekkumist, järelevalvet juhtkonna üle ning aktiivset osavõttu ettevõtte finantsaruannete kvaliteedi ja sisu parendamisel. Kõikides nendes ootustes tunneb avalikkus, et nad soovivad audiitoritelt rohkem, kui nad tegelikkuses saavad. (*Ibid.*)

Kõik huvigrupid peavad pettuste ja juhtkonna illegaalsete tegevuste avastamist üheks auditi eesmärgiks. Eeldatakse, et audiitor on juhtkonnast sõltumatu ning tema peamiseks ülesandeks on omanike huvide kaitsmine. Ehkki nimetatud ootused on arusaadavad, ei ole need ISA standardite

¹Inland Revenue oli 1849-2005. aastatel tegutsenud Briti valitsuse organisatsioon, mille peamiseks ülesandeks oli maksude kogumine.

järgi audiitori peamisteks ülesanneteks. Samuti levivad osades ühiskonnagruppides ekslikud ootused, mis ei ole teostatavad ei praktiliselt ega kulutõhususelt. Näiteks arvatakse ekslikult, et märkuseta audiitori järeldusotsus tähendab, et ettevõtte on majanduslikult usaldusväärne. Investorid arvavad, et audiitor võiks oma otsuses anda ka nõu, kas ettevõttesse tasub investeerida. Sellised arvamused on ekslikud ja teostamatud. (*Ibid.*)

Audiitor on sõltumatu kontrolliva funktsiooniga kolmas osapool finantsaruande koostaja ja kasutaja vahel. Ettevõtte juhtkonnal on vastutus omanike ja teiste osapoolte ees ning seda vastutust väljendatakse finantsaruannete kaudu. Tuues siia juurde audiitori rolli, suureneb ettevõtte vastutus finantsaruannete õigsuse tagamises veelgi, sest nendele on lisatud täiendava kontrolli aspekt. Nimetatud kontrolli hakati laialdasemalt rakendama 1930ndatel, mil sätestati auditeerimiskohustus kõikidele börsil noteeritud ettevõtetele. Seega ühiskonna jaoks on auditeerimine viis ettevõtete kontrollimiseks ning audiitor selle rolli elluviija. (*Ibid.*)

Juhtkonnal on kohustus luua ja järgida süsteemi, mis esitab õiglaselt ettevõtte finantsseisu ja tagada selle vastavus finantsaruandluse standarditele. Auditiga antakse kindlus finantsaruannete kasutajatele, et juhtkond on täitnud nimetatud kohustust. Siit tuleb ka tähendus väljendile „kindlustandev töövõtt“ (*assurance*). (*Ibid.*) Seega audiitorkontrolli kohustus kõrgendab finantsaruannete ausust ja õigsust (Lin, Chen 2004).

DeAngelo (1981) sõnul saab auditi kvaliteeti hinnata selle järgi, kas audiitor on võimeline tuvastama väärkajastamisi ning nendest vajalikke osapooli teavitama. Nimetatud definitsiooni järgi saab vaadelda auditi kvaliteeti kahest aspektist lähtuvalt: 1) tõenäosus, et audiitor tuvastab olemasolevad väärkajastamised ning 2) toimib vastavalt nende avastustega. Kui esimene viitab audiitori kompetentsile ja oskustele, siis teine audiitori objektiivsusele, kutsealasele skeptitsismile (*professional skepticism*) ja sõltumatusele (Knechel *et al.* 2013). Seega järeldatakse, et audiitori sõltumatus aitab parandada auditi kvaliteeti (Tepalagul, Lin 2015).

1970ndatel Austraalias ettevõtete omanike seas läbiviidud uuring näitas, et 96% vastanutest eeldab audiitorilt täielikku sõltumatust (Beck 1973). AudS § 47 lg 1 alusel peab vandeaudiitor olema oma kutsetegevuses sõltumatu audiitorteenuse osutamiseks sõlmitud kliendilepingu teiseks osapooleks olevast isikust. Kui sõltumatust ähvardavad märkimisväärsed ohud ning kaitsemeetmeid rakendades on ohtude mõju siiski nii suur, et sõltumatus on saanud või saab kahjustada, siis on vandeaudiitoril keelatud kutsetegevuse osutamine (AudS § 47 lg 2).

Arvestades aset leidnud finantspettusi, kus oma rolli on mänginud ka audiitor (vt alapeatükk 1.2), jõustus 2002. aastal Sarbanes-Oxley seadus (SOX), mis määratleb selgemalt audiitori sõltumatuse. Sõltumatuse parendamiseks viidi muuhulgas sisse järgmised nõudmised: keelati enamike auditiväliste teenuste osutamine auditiklientidele, kehtestati audiitoritele konkurentsipiirangud endiste klientide juures ja kehtestati roteerimisekohustus auditi partneritele. (Tepalagul, Lin 2015)

Eelnevat arvestades saab öelda, et audit täidab ühiskonnas kontrolli funktsiooni, olles vahelüliks finantsaruande koostaja ja kasutaja vahel. Auditi peamiseks ülesandeks on väärkajastamise riski vähendamise kaudu tõsta ettevõtete finantsaruannete õigsust ja usaldusväärsust. Audiitor on selle rolli elluvijaks ning temalt eeldatakse sõltumatust auditeeriva suhtes. Sellegi poolest on auditi ja audiitori rollist levinud erinevad väärad arusaamad. Autor kirjeldab lahknevust auditi ootuses lähemalt magistritöö teises peatükis.

1.2. Äriühingutega seotud pettuse mõiste, liigid ja ajalugu

Üks tähelepanuväärsemaid definitsioone pettusele on kohtunik Holmes'ilt kohtulahendis *Weiss v. United States* (1941): „seadused ei defineeri pettust; see ei vaja defineerimist; see on sama vana kui vale ning sama mitmekülgne kui inimese leidlikkus“². Sellegipoolest üritatakse senini leida ühtset kõikehõlmavat definitsiooni pettuse kirjeldamiseks.

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS) § 94 järgi on pettus „isiku tahtlik eksimusse viimine või eksimuses hoidmine temale ebaõigete asjaolude avaldamise teel, eesmärgiga kallutada isikut tehingut tegema“. Sama paragrahvi teine lõige lisab: „ebaõigete asjaoludega avaldamisega on võrdsustatud nendest asjaoludest teadmata jätmine, millest vastavalt hea usu põhimõttele oleks tulnud teatada, /.../“. Karistusseadustik (KarS) § 209 defineerib kelmuse kui „teisele isikule varalise kahju tekitamine tegelikest asjaoludest teadvalt ebaõige ettekujutuse loomise teel varalise kasu saamise eesmärgil“. Eesti seaduste tähenduses lähtutakse kelmusest kui süüteo üldnimetusest ja pettusest kui selle süüteo toimepanemise viisist (Sootak 2018). Siit loob autor seose, et TsÜS definitsioonis väljend „ebaõigete asjaolude avaldamine või teadmata jätmine“ ning KarS „ebaõige ettekujutuse loomine“ hõlmavad endas väärkajastamise aspekti. Äriühingutega seotud pettus

²inglise k „*The law does not define fraud; it needs no definition; it is as old as falsehood and as versable as human ingenuity.*“

(*corporate fraud*) on oma olemuselt väärkajastamine (Dyck *et al.* 2021). Olenemata pettuse definitsioonist, on tegemist kuriteoga, millega kõik ettevõtted millalgi kokku puutuvad (Hillison *et al.* 2000) Käesolevas töös keskendub autor ettevõtetega seotud pettustele.

ISA 200 kohaselt on pettus „tahtlik tegu ühe või enama isiku poolt juhtkonna, isikute, kelle ülesandeks on valitsemine, töötajate või kolmandate osapoolte hulgast, millega kaasneb ebaõiglase või ebaseadusliku eelise omandamine kavaluse kasutamise kaudu“. ISA 240 lisab, et „väärkajastamised finantsaruannetes võivad tuleneda kas pettusest või veast (ning) pettust ja viga eristavaks teguriks on see, kas aluseks olev tegu, mille tulemuseks on finantsaruannete väärkajastamine, on tahtlik või tahtmatu“. Autor kirjeldab audiitori kohustusi pettuste korral lähemalt alapeatükis 1.3. Kõik eelnevalt väljatoodud pettuse definitsioonid hõlmavad endas väärkajastamist ning selle toimepanija tahtlikkust.

Ettevõtetega seotud pettusi võib liigitada erinevatel alustel. Näiteks, kas pettus on toime pandud ettevõtte poolt (sisene pettus) või ettevõtte vastu (väline pettus). Ettevõtte siseste pettuste alla kuuluvad ka pettused, mis on toime pandud teadlikult mitme ettevõtte vahel. Sisemiste pettuste toimepanijateks võivad olla töötajad või ettevõtte juhtkond. Väliste pettuste korral on toimepanijaks ettevõtte väline isik, näiteks tarnija, klient või muu ettevõttes mittetöötav isik. (Albrecht *et al.* 2018)

Teiseks liigitamise aluseks on kahju ehk objekt, millele või kellele tekitati pettuse tagajärjel kahju – kas ettevõttele, aktsionärile, võlausaldajale, või üksikisikule, näiteks investorile. Kolmandaks võib ettevõtte pettusi vaadata ametikohast lähtuvalt. Selliseid pettusi nimetatakse kutsealasteks pettusteks (*occupational fraud*) ning antud olukorras on ametipositsioonil võimalus oma varjatud tegevusega tegutseda kas otsese või kaudse omakasu eesmärgil, nii et selle tegevuse tagajärjel tekitatakse tööandjale kahju. Siia alla kuuluvad varavastased kuriteod, finantsaruannete väärkajastamised ning korruptsioon. (*Ibid.*)

Varade väärkasutuste pettused on ühed levinumad pettused, kuid kõige vähem kulukamad. Finantsaruannetega seotud pettused on kõige vähem levinumad, kuid esinemise korral kõige kulukamad. (ACFE³ 2020) Kutsealaste pettuste illustreerimiseks sobib „pettuste puu“ (vt Lisa 1).

³ACFE (*Association of Certified Fraud Examiners*) – Sertifitseeritud pettuste kontrollijate ühendus.

Järgnevalt annab autor ülevaate selle sajandi olulisematest finantsskandaalidest, mis on avaldanud negatiivset mõju audiitori mainele ühiskonnas ning viinud seaduste, regulatsioonide ja standardite muutmisele. Üks kuulsamatest avalikkuse huvi paelunud pettusi on Enroni skandaal, mis tuli avalikuks 2001. aasta oktoobris (Zhang 2007). See on olnud üks kõige tähelepanuväärsemaid majanduslikke läbikukkumisi, mida peetakse samuti „pöördepunktiks raamatupidamise ja ettevõtte finantsjuhtimise regulatsioonide muutumisel“ (Rockness, Rockness 2005). Enron oli üks suurimaid energia ettevõtteid, kelle tegevus lõppes USA tollase ajaloo suurima pankrotistumisega ettevõttes toimepandud pettuste tõttu. Esmalt hakkas Enron raamatupidamisprintsiipe enda jaoks mugavamaks, mis omakorda viis finantsaruannete pettuseni ja hiljem dokumentide hävitamiseni. Mitmed isikud, nii töötajad kui juhid, olid pettusest teadlikud ja selle osalised. (*Ibid.*)

Enroni juhtum on tuntud kui üks suurimaid auditi läbikukkumisi – Enroni audiitor, firma Arthur Andersen, oli ettevõttele ka väliseks nõustajaks (Li 2010). Pettus päädis auditi professioni jaoks sellega, et pärast pettuse avalikuks tulemist Andersen pankrotistus ning audiitorbüroode Suurest Viiest (*Big Five*)⁴ sai Suur Nelik (*Big Four*)⁵. Lisaks oli Enroni skandaal üheks ajendiks SOX jõustumisele 2002. aastal kõikidele USA-s auditeeritavatele ettevõtetele ja audiitorbüroodele. Seaduse eesmärgiks on ära hoida finantsaruannetega seotud pettusi ja juhtkonna väärkäitumist, samuti on piiritletud teenused, mida audiitor saab oma kliendile osutada ilma, et tekiks sõltumatuse konflikti. (Zhang 2007)

SOX jõustumisel mängis olulist rolli samuti WorldComi skandaali avalikuks tulek 2002. aasta suvel (Rockness, Rockness 2005; Zhang 2007). WorldCom oli USA juhtiv telekommunikatsiooni ettevõtte ning viieaastase perioodi vältel kuni pettuse avalikuks tuleamiseni, pandi toime mitmeid finantsaruannete pettusi. Pettused olid peamiselt seotud kulude vähendamisega ning hõlmasid endas muuhulgas raamatupidamisandmete muutmist pärast analüütikutele esitamist ja kasutusrentide ebaõiget kapitaliseerimist varadena. Ettevõtte juhid soosisid pettuste sooritamist põhjendades seda kui üldist hüvangut töötajate, aktsionäride ja kogukonna jaoks ning töötajad allusid provokatsioonidele peamiselt töökaotuse hirmu tõttu. Pettuse ulatuseks oli hinnanguliselt 11 miljardit dollarit. (Rockness, Rockness 2005) WorldComi audiitoriks oli samuti Arthur

⁴*Big Five* audiitorbürood 1998.-2001.aastatel olid: Arthur Andersen, Deloitte & Touche, Ernst & Young, KPMG ja PricewaterhouseCoopers.

⁵*Big Four* audiitorbürood alates 2001.aastast on: Deloitte (& Touche), Ernst & Young, KPMG ja PricewaterhouseCoopers.

Andersen, kes siinkohal eitas oma süüd põhjendades: „Audiitorid ei ole CIA⁶, nad ei ole FBI⁷. Nad ei kasuta valedetektoreid. Neil ei ole peidetud videokaameraid WorldComis. Neil ei ole lindistajatega informante. Nad on raamatupidajad.“ (WorldCom ... 2005)

Eelnevalt kirjeldati USA-s aset leidnud finantsskandaale, kuid näiteid suuremahulistest pettustest saab tuua ka lähemalt. Samaaegselt Enroni ja WorldComi pettustega leidis Itaalias aset Parmalati skandaal. Ehkki võib argumenteerida, et tegu on Itaalia-spetsiifilise pettusega, mis ei oleks teises riigis olnud võimalik (Melis 2005), on antud pettusel ühiseid jooni tavapärase finantsaruannete pettustega. Pereettevõtte Parmalat oli enne pettuse avalikuks tulekut 2003. aastal maailma juhtiv pastöriseeritud piimatoodete tootja, kuid finantsjuhi ja välise audiitori vahetumisel positsioon turul muutus. (Melis 2005; Ferrarini, Giudici 2006)

Pettusesse, mida hinnatakse olevat ligi 14 miljardi euro suurune, olid kaasatud mitmed juhtkonna liikmed, samuti omanik ise. Võõrkapitali kaasamiseks tegeleti võlgade varjamisega, varade, sealhulgas raha ülepaisutamisega ning dokumentide võltsimisega. Pettuse avalikuks tulekule aitas kaasa senise välise audiitori Grant Thornton vahetus Deloitte & Touche vastu 1999. aastal. (*Ibid.*) Sel ajal oli Itaalia ainuke riik maailmas, kus eksisteeris audiitori roteerumise kohustus iga seitsme aasta tagant (de Jong, Hijink 2020; Melis 2005) Arvestades Parmalati juhtumit ning ka 2008. aasta majanduskriisi, jõustus 2014. aastal Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus 537/2014, millega on reguleeritud auditi roteerumise kohustus avaliku huvi üksustele (de Jong, Hijink 2020).

Kõige hilisem suurem finantsskandaal tuli avalikuks Saksamaal 2019. aasta alguses: Wirecard, mille puhul oli tegemist finantsteenuseid pakkuva ettevõttega. Wirecardi kaasuses tuvastati mitmeid pettuseid nagu tulude ja varade ülehindamised ning seotud osapoolte vaheliste tehingute väärkajastamised. Laiaulatuslikud pettused tulid avalikuks, kui väljaanne Financial Times avaldas juurdluse, mille peale kaasati uurimisse sõltumatu audiitorbüroo KPMG, kes ei suutnud auditi protseduuride käigus veenduda ligi ühe miljardi euro olemasolus. Wirecardi senine välisaudiitor Ernst & Young (EY) loobus 2020. aasta juunis otsuse andmisest ettevõtte 2019. aasta tulemustele, põhjendades, et 1,9 miljardi euro olemasolu ei olnud võimalik tõendada. Hiljem selgus, et varem audiitoritele esitatud kinnituskirjad võisid olla võltsitud. Avalikkus näeb süüd BaFin⁸il, tuues välja, et Saksamaal kehtivad pettuste ja rahapesu tõkestamise regulatsioonid on ebatõhusad. Lisaks

⁶CIA (*Central Intelligence Agency*) – USA Luure Keskagentuur.

⁷FBI (*Federal Bureau of Investigation*) – USA Föderaalne Juurdlusbüroo.

⁸BaFin (*Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht*) – Saksamaa föderaalne finantsjärelevalveamet.

peeti võimalikuks, et tegemist võib olla võimaliku audiitorite sõltumatuse konfliktiga, kuna kõik senised audiitori järeldusotsused kuni aastani 2020 olid olnud märkuseta ehk „puhtad“. (Zeranski, Sancak 2020; Beerbaum 2021; Jakubeit 2021) EY ei näe endal vastutust, vaid põhjendab, et „isegi kõige peenemad ja ulatuslikumad auditi protseduurid ei pruugi paljastada kokkumängulist pettust“ (Wirecard’s ... 2019).

Näiteid suuremahuliste äriühingute pettuste kohta on Eestist tuua suhteliselt vähe. Autor leiab, et selleks on kaks peamist põhjust. Esiteks on Eesti võrreldes eelnevalt mainitud riikidega rahvaarvult väike, mis tähendab, et ka pettuste toimepanijaid on tõenäoliselt tunduvalt vähem. Teiseks põhjuseks võib olla, et aset leidnud pettused on lõppenud kriminaalmenetluse korral kokkuleppemenetlusega ehk mitte avaliku kohtumenetluse raames, seega info pole avalikult kättesaadav. Seega asjaolu, et pettuste toimepanemine ei ole avalikkuse jaoks teada, ei tähenda, et need Eesti kontekstis puuduvad. Üheks skeemiks, mida Eestis kasutatakse on ümbrikupalga maksmine, mille korral tasutakse töövõtjale töötasu sularahas ning tööjõumakse ei deklareerita (Teedla 2018). Lisaks on levinud erinevad käibemaksuga seotud pettused (Käi 2020). Iis (2014) tuvastas enda uurimuse käigus kolm Eestis aset leidnud pettusejuhtumit, kus oli jõutud kohtulahendini. Kõikide nimetatud juhtumite puhul oli tegu ulatuslike kokkumänguliste pettustega, kus muuhulgas tegeleti ebaseadusliku varade võõrandamisega, kuid ka arvete ja väljamaksete pettusega (*Ibid.*).

Üks suurim Eestit mõjutanud juhtumeid on Danske Banki rahapesuskandaal. Oma olemuselt ei ole rahapesu korral tegu finantsaruande pettusega vaid korrupsiooniga (vt Lisa 1). Danske Banki näol on tegu suurima Taani pangaga ning aastatel 2007-2015 kasutati Eesti filiaali laiaulatusliku rahapesu läbiviimiseks. See osutus võimalikuks, sest Eesti filiaalis kehtinud sisekontrollid ei vastanud rahapesu tõkestamise nõuetele. On hinnatud, et rahapesu võis ulatuda kuni 200 miljardi dollarini ning on üks suurimaid rahapesuskandaale läbi ajaloo. (Bjerregaard, Kirchmaier 2019)

Eelnevalt mainitud äriühingute pettused on kõigest ühed kõige kuulsamad seni avastatud ja avalikustatud pettused. Dyck *et al.* (2021) hindab, et tavapärasel tingimustel jääb kaks kolmest toimepandud ettevõtte vastasest pettusest avastamata. Samuti ei ole võimalik pettusi täielikult ennetada, sest isegi kõige kindlalt ja turvalisemas organisatsioonis on tõenäoline, et ühel hetkel leiab seal aset mingisugune töötaja poolt toimepandud pettus (ACFE 2020). Keskmiselt 11% avalikult noteeritavatest ettevõtetest leiab aastas aset finantsaruannete pettus, mis omakorda

tähendab, et ettevõtete seotud pettustega seotud kahjumid võisid 2020. aastal olla ligikaudu 744 miljardi dollarit (Dyck *et al.* 2021).

1.3. Audiitori vastutus äriühingutega seotud pettuste korral

Eelnevas alapeatükis kirjeldatud pettustel on ühine tunnusjoon – avalikkus leidis, et osaline vastutus pettuse toimumisel ja selle mitteõigeaegsel tuvastamisel lasus audiitoritel. Parmalati ja Wirecardi juhtumites leidsid välised audiitorid, et ka nemad on pettuse ohvriteks (Melis 2005; Wirecard's ... 2019).

Eesti vandeaudiitorid tuginevad oma teenust osutades vandeaudiitori kutsetegevuse standarditele (AudS § 45). Audiitortegevuse vastutust pettuste korral reguleerib ISA 240 „Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega“, mis esmalt avaldati 2001. aastal ning mida on korduvalt täiendatud 2004., 2009. ja 2016. aastal. ISA 240 järgi on esmane vastutus pettuste ärahoidmise ja avastamise eest isikutel, kelle ülesandeks on valitsemine, kuid vastutus lasub ka juhtkonnal. Juhtkonna ülesandeks on teha endast olenev pettuste ennetamiseks, sealhulgas luua ettevõttes ausa ja eetilise käitumise kultuur (*Ibid.*).

Audiitori ülesannetest pettuste korral rääkides on oluline märkida, et välisaudiitor tugineb oma töö teostamisel talle juhtkonna poolt esitatud finantsaruannetele ja muule informatsioonile ning peab eeldama, et talle kontrollimiseks esitatud info on omavahel kooskõlas ning vaba muudest ebataavalistest väärkajastamistest (Mautz, Sharaf 1961). Teisisõnu peavad audiitorid eeldama, et neile esitatud info on õige ning selle eelduse kontrollimiseks võrreldakse omavahel esitatud andmeid. See tähendab, et audiitori ülesandeks on avaldada arvamust finantsaruannete õigsuse kohta talle esitatud tõendusmaterjali põhjal, kuid see ei ole audiitori kohustuseks omalt poolt tõendada, kas finantsaruanded on õiged või mitte. (Dai, Handley-Schachler 2015)

Audiitor vastutab põhjendatud kindluse omandamise osas selle kohta, et finantsaruanded on vabad kas pettusest või veast tulenevast olulisest väärkajastamisest (ISA 240). Siinkohal märgib standard, et „eksisteerib vältimatu risk, et mõningaid olulisi väärkajastamisi finantsaruannetes ei pruugita avastada, kuigi audit on nõuetekohaselt planeeritud ja läbi viidud“. Vältimatu väärkajastamise mitteavastamise risk on kõrgem pettuste kui vea korral. Seda seetõttu, et pettuste varjamine on läbimõeldud ning võib endas sisaldada erinevaid skeeme, sealhulgas võltsimist, tahtlikku

mittekajastamist või tahtlikku audiitorite eksitamist. Veelgi keerulisem on pettusi avastada kokkumängu korral. Lisaks on keerulisem tuvastada juhtkonna poolt toimepandud pettusi kui töötajatepoolseid, sest juhtkonnal on võimalus manipuleerida aruannete ja kontrollimehhanismidega. Isegi kui audiitor on suuteline väärkajastamisi tuvastama, on endiselt raske kindlaks määrata, kas väärkajastamine leidis aset pettuse või vea tõttu. (*Ibid.*)

Eelnevat arvestades on audiitori eesmärgid pettuste raames (ISA 240, lõik 10):

- 1) tuvastada ja hinnata pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riske;
- 2) omandada piisav auditi tõendusmaterjal pettuse riskide korral ning kavandada ja rakendada asjakohased vastused;
- 3) reageerida asjakohaselt auditi käigus tuvastatud või kahtlustatud pettustele.

Eeldades, et ettevõtte juhtkond ja valitsejad on teinud oma tööd efektiivselt ning vähendanud pettuse esinemise võimalust, on audiitori üheks ülesandeks hinnata pettusest tulenevat väärkajastamise riski. ISA järgi ei ole pettuste tuvastamine audiitori esmaseks ülesandeks, kuid audiitor peab arvestama, et selline risk eksisteerib ning et see võib mõjutada auditi läbiviimist ja ka tulemusi (Gevorgjan 2021).

Antud magistritöös ei avata täpsemalt pettuse avastamisele suunatud auditiprotseduure töö mahupiirangu tõttu. Nimetatud protseduuridega on võimalik tutvuda varasemalt kirjutatud magistritöödes. Ülevaate pettuse riskide hindamisest ja pettuse tuvastamisest annab Iis (2014). Analüütilisi protseduure kirjeldab enda töös Nõlvak (2014). Müügituluga seotud pettuse tuvastamisprotseduure tutvustab oma magistritöös Gevorgjan (2021).

Pettuse tuvastamise või kahtluse korral on audiitori ülesanne kindlaks määrata, kas tal eksisteerib kohustus pettusest teisi osapooli informeerida. Audiitor peab teavitama juhtkonda, kui ta on oma tööülesannete käigus tuvastanud või kahtlustab pettust. Juhtkonna teavitamine on oluline, sest neil on esmane vastutus pettuse ärahoidmise ja avastamise ees. (ISA 240, lõik 40) Siinkohal ei oma tähtsust, kui olulise pettusega on tegu ehk juhtkonda tuleb teavitada ka ebaolulistest töötajate toimepandud „pisiriisumistest“ (ISA 240, lõik A60). Kui audiitor on tuvastanud või kahtlustab pettust, millesse on kaasatud juhtkond või mis on finantsaruannete mõistes oluline, on audiitori ülesandeks teavitada isikuid, kelle ülesandeks on valitsemine. Kokkulepitud juhtudel võib audiitor edastada infot valitsejatele ka ebaolulistest pettustest. (ISA 240, lõik 40-41)

Standard ei määratle kindlaid audiitori kohustusi ametivõimudele teavitamise osas, vaid viitab riiklikule kohalikule seadusandlusele (ISA 240, lõik 43). Eestis kohaldub vandeaudiitoritele muuhulgas rahapesu ja terrorismi tõkestamise seadus (RahaPTS), mille alusel tuleb Rahapesu Andmebürood teavitada, kui teenuse osutamise käigus on tuvastatud või kahtlustatakse rahapesu või terrorismi rahastamist (RahaPTS § 49). Muid konkreetseid juhiseid audiitorile pettusest teavitamise korral Eesti seadustest ei selgu, seega otsuse teavitamise kohta peab tegema audiitor ise enda kutsealastest teadmistest ja hinnangutest (*professional judgement*) lähtuvalt. Vajadusel on audiitoril võimalus küsida juriidilist nõu, et määratleda enda kohustused teavitamise osas (ISA 240, lõik A59a).

Erakorralistel juhtudel, mil tuvastatud või kahtlustatud pettuse tõttu on kahtluse all audiitori võimelisus töövõttu jätkata, peab audiitor (ISA 240, lõik 38):

- 1) määrama kindlaks kutsealased ja seadustest tulenevad kohustused teavitamise osas reguleerivatele organitele;
- 2) kaaluma, kas on asjakohane töövõttust taanduda;
- 3) taandumise korral arutama juhtkonna ja valitsejatega taandumise põhjuseid ja määrama kindlaks, kas eksisteerib kohustus teavitada reguleerivaid organeid taandumisest ja taandumise põhjustest.

AudS § 57 lg 1 järgi võib kliendilepingu üles öelda üksnes mõjuvatel põhjustel ning sellisel juhul on vandeaudiitoril kohustus teavitada sellest ja ülesütlemise põhjustest järelevalve nõukogu (AudS § 57 lg 3).

Võrreldes Hollandiga on Eestis teavitamiskohustus ja töövõttust taandumine võrdlemisi määratlemata. Hollandis on kohalike standardite järgi audiitoritel võimalus kliendileping üles öelda, kui ettevõttes esineb pettus, ning ülesütlemine on kohustuslik, kui esineb oluline pettus ja ettevõtte ei vii vastavaid muudatusi pettusega tegelemiseks sisse. Viimasel juhul peab audiitor lisaks töövõttust taandumisele teavitama ametivõimuseid. Sealset seadusandlust teavitamise ja töövõttust taandumise osas illustreerib lisades toodud otsustuspuu (vt Lisa 2). (Hassink *et al.* 2009, 89; Hassink *et al.* 2010, 873)

Kuna audiitoril on konfidentsiaalsuskohustus kliendi ees, siis mõnikord võib see kohustus välistada pettusest raporteerimise kolmandatele osapooltele. Sellegi poolest võib „põhikirjast, seadusest või kohtuotsusest tulenev kohustus olla ülimuslik konfidentsiaalsuskohustusest“ ning sellisel juhul on audiitor sunnitud seda tegema. (ISA 240, lõik 43)

Pettuste tuvastamist peetakse avalikkuse poolt audiitori peamiseks ülesandeks, kuid ACFE (2020) alusel avastavad välisaudiitorid kõigest 4% kõikidest tuvastatud pettustest. 43% pettustest avastatakse vihje abil, 15% siseaudiitorite ning 12% juhtkonna poolt (*Ibid.*). Välisaudiitorite niivõrd väikese osakaalu taga saavad olla peamised kaks põhjust – 1) kas audiitorid on oma töös ebapädevad ning ei suuda tuvastada pettusi, mis peaks olema nende tööülesandeks või 2) pettuste avastamist ei saagi audiitoritelt oodata, sest nende tööulatus on piiratud ajaliselt ja ka kulutõhususelt. Kokkuvõttes eelnevatest punktidest tuleneb nähtus, mida nimetatakse auditi ootuste lahknevuseks ja mille autor avab järgmises peatükis.

2. AUDITI OOTUSTE LAHKNEVUS

Käesolevas peatükis tutvustatakse mõistet „auditi ootuste lahknevus“ (*audit expectation gap*) ja antakse ülevaade nimetatud nähtuse ajaloost. Ootuste lahknevuse mõistmisel on olulisel kohal selle komponendid, seega avab autor viidatud komponendid olulisemate käsitluste järgi ja tutvustab varasemate uuringute tulemusi eri riikide näitel. Lisaks selgitatakse peamisi põhjuseid lahknevuse esinemisel ning pakutakse võimalusi ootuste lahknevuse vähendamiseks.

2.1. Auditi ootuste lahknevuse teooria areng

Nagu varasemalt käsitletud eelmises peatükis, on läbi viidud mitmeid audititeemalisi uuringuid, mille tulemustena selgub, et esineb erinevusi ootustes auditile audiitorite ja finantsaruannete kasutajate vahel. Küll aga kohtab esimest korda erialases kirjanduses terminit „auditi ootuste lahknevus“ (*audit expectation gap*) alles 1975. aastal.

Esimest korda kirjeldab auditi ootuste lahknevuse kontseptsiooni Liggio (1975), kes toob välja erinevuse ootuses audiitori tööle audiitori ja finantsaruande kasutaja vahel. Tema sõnul on erinev, mida ootavad auditi tulemusena audiitorid ning mida ootavad finantsaruannete kasutajad (*Ibid.*). Coheni (1978) komisjon täiendas ootuste lahknevuse definitsiooni veelgi, määratledes selle kui „erinevuse, mis võib esineda selle vahel, mida avalikkus ootab ja vajab audiitoritelt, ning mida audiitorid saavad ja peaksid mõistlikkuse piirides saavutama“.

Coheni komisjon kutsuti kokku 1974. aastal eesmärgiga ära määratleda iseseisvate audiitorite kohustused ning kaaluma võimalust, kas võib esineda erinevus selles, mida avalikkus ootab või vajab audiitoritelt ning mida audiitorid saavad ja peaksid mõistlikkuse piirides saavutama. Erinevuse esinemise tuvastamisel uuriti võimalusi sellise arvamuste lahknevuse vähendamiseks. Uuringute tulemusena tõendati nimetatud lahknevuse olemasolu. Kuigi kasutajatel on üldiselt mõistlikud ootused auditile, siis paljud on audiitori rolli ja tema pakutava teenuse olemust valesti mõistnud. Läbiviidud uuringutes kohati mitmeid juhtumeid, mil aeti omavahel segamini audit ja

raamatupidamine või ei oldud teadlik nende erinevusest.⁹ Lisaks täheldati, et avalikkus ei ole teadlik auditi tööulatuses ja võimaluste piiratusest ning ei erista selgelt, kust lahkneb vastutus juhtkonna ja audiitori vahel. Komisjon jõuab järeldusele, et lahknevuse esinemise põhjust ei saa piiritleda ühe kindla puudusena audiitori töös, vaid pigem mitmete tegurite pikaajalise mõjuga. Majandusarvestuse eriala pole piisavalt kiiresti reageerinud muutustele majanduskeskkonnas, sealhulgas on arvestusprintsipiide ja standardite uuendamine olnud aeglane või puudulik. (*Ibid.*)

Porteri (1993) arvates olid Liggio (1975) ja Coheni (1978) definitsioonid liiga kitsad ning ei arvestanud aspektidega, et audiitorid ei pruugi saavutada „oodatud tulemust“ ega mida nad „suudavad ja mõistlikkuse piirides võiksid“ saavutada (Devi 2014). Audiitorite hukkamõistu ja nende vastaste kohtuvaidluste suurenemine on tingitud sellest, et audiitorid ei suuda täita avalikkuse huvisid, mis omakorda vähendab usaldust audiitoritegevuse vastu (Porter 1993). Lisaks leiab Porter, et lahknevust on õigem nimetada „auditi tulemuste ootuste lahknevuseks“ (*audit expectation-performance gap*), sest vahe esineb avalikkuse ootustel auditile ja avalikkuse tajutud auditi tulemuste vahel.

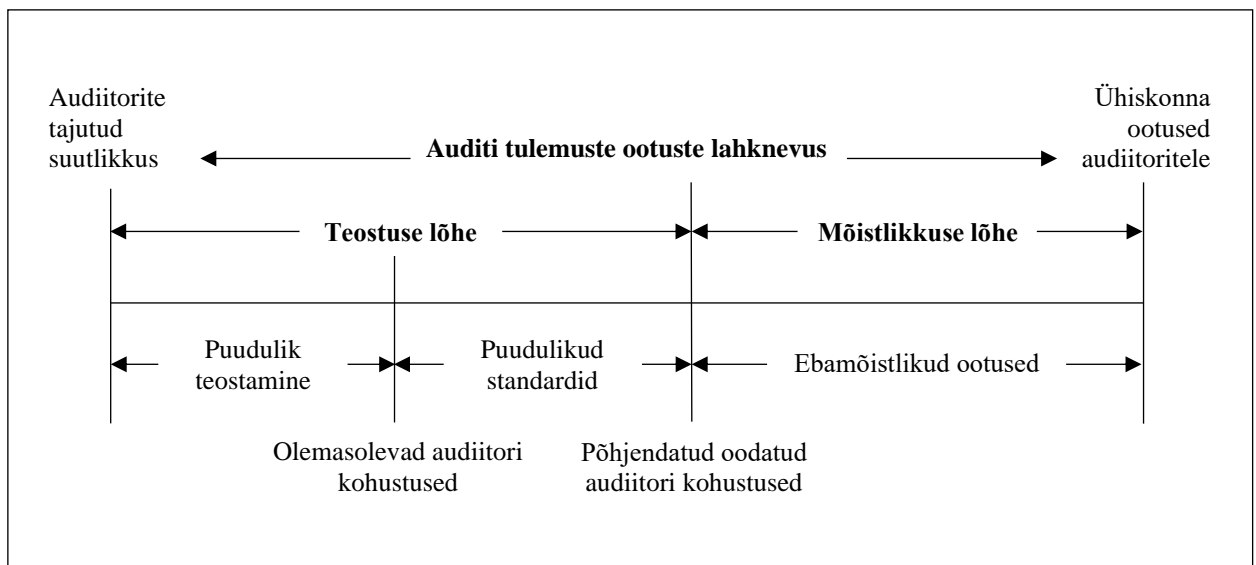
Selleks, et ootuste lahknevust mõista ja vähendada, on vaja määrata kindlaks (Porter, Gowthorpe 2004):

- 1) Milliste ülesannete täitmist audiitoritelt avalikkus ootab?
- 2) Milliste ülesannete täitmist on mõistlik audiitoritelt oodata?
- 3) Mis määras on avalikkuse ootused täidetud (ja mitte täidetud)?

Auditi tulemuste ootuste eri komponendid Porteri (1993) järgi on kirjeldatud joonisel 1. Tema kohaselt tuleb ootuste lahknevuses vaadelda kaht eri aspekti: 1) mõistlikkus ja 2) teostus (ka suutlikkus). Mõistlikkuse lõhe kirjeldab endas erinevust avalikkuse ootuses audiitori töö saavutatud tulemusele ja sellele mida audiitoritelt saab mõistlikkuse piirides oodata. Teostuse lõhe võib kirjeldada kui erinevust selle vahel, mida audiitoritelt saab mõistlikkuse piirides oodata ja mida tajutakse, et audiitor tegelikkuses saavutab. (*Ibid.*) Teisisõnu esiteks on erinev, mida avalikkus ootab audiitoritelt ja mida on avalikkusel mõistlik oodata, ning teiseks on erinev, mida avalikkusel on mõistlik audiitoritelt oodata ja mida avalikkus tajub audiitori töö tegeliku tulemusena.

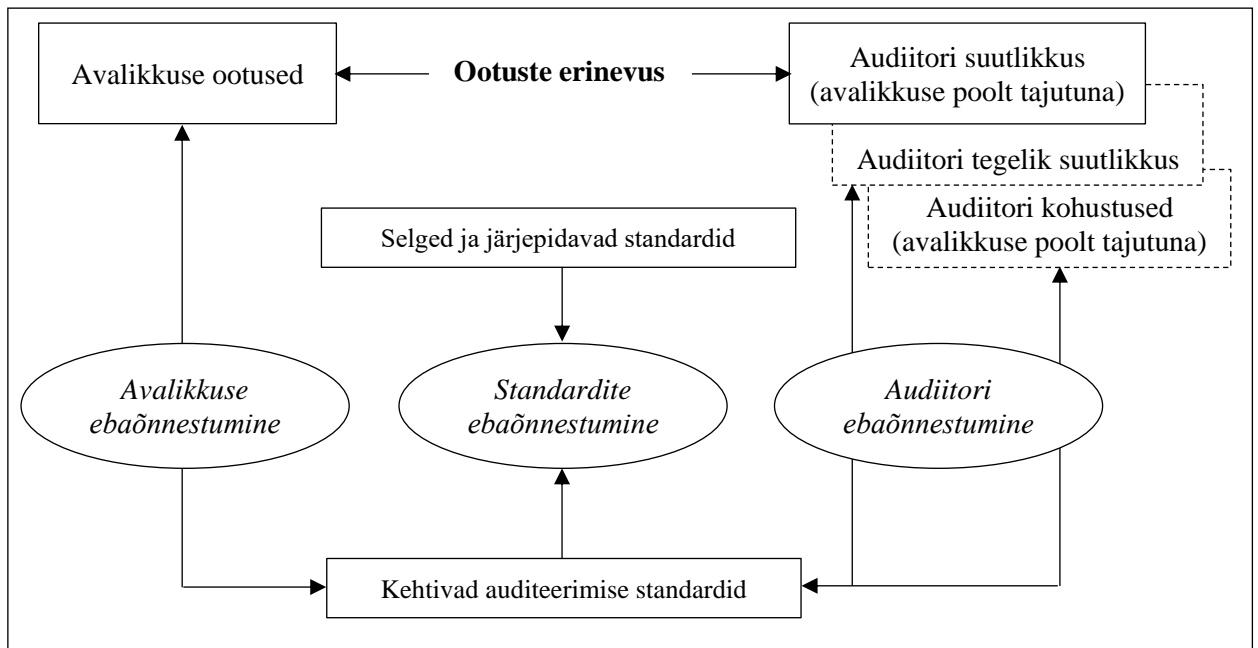
⁹Siinkohal märgib autor, et tegu võib olla USA spetsiifilise nähtusega, sest audiitori kirjeldamiseks kasutatakse paralleelselt terminit „*accountant*“ (eesti k. raamatupidaja) ja „*auditor*“ (eesti k. audiitor).

Nagu kirjeldatud alloleval joonisel, koosneb teostuse lõhe omakorda kahest komponendist: 1) puudulikud standardid ja 2) audiitori suutmatuse või teisisõnu puuduliku teostamine. Puudulike standardite lõheks on erinevus selle vahel, mida ühiskond mõistlikkuse piirides audiitoritelt ootab ja mis on audiitori tegelikud kohustused seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi. Puuduliku teostamise lõhet võib kirjeldada kui erinevust selle vahel, mis on oodatud normiks audiitori töö tulemuses eelnimetatud standardite järgi ja mis on audiitori tegelikud töö tulemused. (Porter *et al.* 2004)

Joonis 1. Auditi tulemuste ootuste lahknevus
Allikas: Porter (1993)

Ruhnke, Schmidt (2014) toovad välja, et auditi ootuste lahknevuse esinemine võib olla erineva ulatusega eri huvigruppides. Auditi tulemuste kasutajaid võib liigitada kahte gruppi: 1) auditi sisemised kasutajad ning 2) auditi välised kasutajad. Auditi sisemisteks kasutajateks on auditeeritava ettevõtte juhatus ja valitsejad (*those charged with governance*). Välimisse gruppi kuuluvad finantsaruanne välised kasutajad nagu näiteks investorid, võlausaldajad, jt. Sisemistel kasutajatel on olnud otsene kokkupuude auditiga auditeeriva rollis olles, seega teadmised auditist ja auditi standarditest on paremad kui välistel kasutajatel, kes saavad oma teadmisi pigem meedia kaudu. Samas järeldeb siit, et väliste kasutajate ootused auditile on kõrgemad kui sisemistel kasutajatel. (*Ibid.*) Järgnev joonis 2 kirjeldab auditi lahknevuse kontseptsiooni Ruhnke, Schmidt (2014) järgi.

Joonis 2. Auditi ootuste lahknevus – definitsioon ja põhjused
Allikas. Ruhnke, Schmidt 2014

Avalikkuse ebaõnnestumise all mõeldakse seda, mil avalikkus ootab audiitoritelt midagi muud, kui on audiitori tegelikud kohustused ja ülesanded seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi. Teisisõnu on avalikkus ebaõnnestunud enda harimises audiitori töö osas. Lisaks on avalikkuse ebaõnnestumiseks see, kui avalikkuse arusaam auditi tulemustest on erinev auditi tegelikest tulemustest. See tähendab, et auditi järeldusotsust tõlgendatakse teistmoodi, kui seda on mõeldud. Üheks põhjuseks on see, et audiitori järeldusotsus ei kajasta endas kogu auditi tööd, seal hulgas auditi käigus tuvastatud ja juhtkonna poolt parandatud väärkajastamisi, seega audiitori töö võib tunduda avalikkuse jaoks puudulik ehkki nii see alati ei ole. (*Ibid.*, 575)

Audiitori ebaõnnestumiseks loetakse seda, kui audiitori arusaam enda kohustustest on erinev tema kohustustest seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi. Samuti loetakse audiitori ebaõnnestumiseks seda, kui audiitor rakendab vajalikke standardeid, kuid teeb seda valesti. See tähendab, et audiitor ebaõnnestub enda ülesannete täitmisel arvestades talle kehtivaid standardeid ja seadusandlust. Standardite ebaõnnestumiseks on olukord, kui kehtivad auditeerimise standardid on vastuolulised või ei kommenteeri audiitori kohustusi üheselt ja selgelt. Teisisõnu kehtivad standardid ei ole piisavad täitmaks avalikkuse ootusi ja adresseerima audiitori rolli. (*Ibid.*)

Arvestades läbiviidud uuringuid, mida on osaliselt kirjeldatud käesolevas alapeatükis, kuid ka järgmises alapeatükis, saab auditi ootuste lahknevuse esinemisel välja tuua kolm peamist põhjust, mis haakuvad Porter (1993) kontseptsiooniga (Porter *et al.* 2012):

- 1) avalikkuse ootused audiitoritele on ebamõistlikud ning audiitoritelt ei ole realistlik nende ootuste täitmist eeldada (ebamõistlikud ootused);
- 2) avalikkuse ootused ei ole kooskõlas audiitoritegevuse seaduste ega kutsealaste nõuetega (puudulikud standardid);
- 3) avalikkus tunneb, et audiitor ei osuta oma kutsealast teenust piisavas pädevuses (puudulik teostamine).

Salehi (2007) visualiseerib nimetatud kolme põhjust täpsemalt järgmisel joonisel 3.

Teostamise lõhe	Standardite lõhe	Mõistlikkuse lõhe		
Mõistlikud ootused audiitori tööle	Mõistlikud ootused standarditele	Ebamõistlikud ootused		
		Eba-realistlikud ootused auditile	Eba-realistlikud ootused standarditele	Kasutajate möödarääkimine (väär kommunikatsioon)
Põhjused ootuste lahknevusele				
<ul style="list-style-type: none"> • Auditiväliste teenuste osutamine auditi klientidele • Audiitorite omakasupüüdlikkus • Ebapädev audiitor • Sõltuv audiitor • Audiitorite möödarääkimine (väär kommunikatsioon) 	<ul style="list-style-type: none"> • Puuduolevad standardid • Olemasolevad, kuid puudulikud standardid audiitori kohustustest • Pettuste ja illegaalsete tegude avastamise kohta 	<ul style="list-style-type: none"> • Kasutajate vale arusaam audiitori kohustustest • Kasutajate ebamõistlikud ootused audiitori suutlikkusele • Järeldusotsuste valesti tõlgendamine kasutajate poolt • Kasutajate teadmatus audiitori kohustustest ja auditi piiratusest • Kasutajate ebamõistlikud ootused auditeerimise standarditele 		

Joonis 3. Auditi ootuste lahknevuse põhjused

Allikas: Salehi 2007

Füredi-Fülöp (2015) täiendab vastavalt Ungaris läbiviidud uuringu tulemustele Porter (1993) ja Salehi (2007) kontseptsioone ebaõige tõlgendamise lõhega (*interpretation gap*), mis asub visuaalselt paremal pool mõistlikkuse lõhet. Ebaõige tõlgendamise lõhe kirjeldab endas võimalust, et audiitori aruande kasutajad tõlgendavad valesti aruandes antud kindlust. Teisisõnu võib esineda olukord, et lugeja loodud järeldused audiitori aruandest on ekslikud. Magistritöö autor ei leia vajadust Porteri mudeli täiendusele Füredi-Fülöp pakutud kujul, sest audiitori aruannete väär tõlgendamine on just üks põhjustest kogu auditi ootuste lahknevusele, sest audiitori tegevust tõlgendatakse või tajutakse teistmoodi, kui on audiitori tegelik tegevus.

Mitmed autorid toovad välja võimaluse, et auditi ootuste lahknevuse esinemisel mängib rolli kehtiv audiitortegevuse korraldus (Humphrey *et al.* 1993; Sikka *et al.* 1998). Tegu on isereguleeriva erialaga, kus leiab aset vähene riigipoolne sekkumine (Saha, Baruah 2008). See tähendab, et audiitoritel on suhteliselt vaba otsustusõigus luua või muuta neile kehtivaid standardeid ja regulatsioone vastavalt enda huvidest lähtuvalt. Selle võimaluse tõenäosust tõestab asjaolu, et üheks lahknevuse vähendamise võimaluseks on standardite täiendamine ja laiendamine (nagu kirjeldatud alapeatükis 2.3), kuid esmalt eelistatakse teisi viise.

Auditi ootuste lahknevuse esinemine on laialdaselt leviv nähtus, mis võib olla eri ulatusega olenevalt huvigrupist või riiklikest eripäradest. Lahknevuse põhjustajaid on mitmeid, näiteks saab erinevus esineda avalikkuse ebarealistlike ootuste tõttu, mille korral audiitorilt oodatakse midagi, mis ei ole mõistlikkuse piirides teostatav. Samuti võivad ootuste lahknevust põhjustada puudulikud standardid, mis ei ole kooskõlas avalikkuse ootustega. Lisaks tuleb arvestada võimalusega, et lahknevus võib esineda ka audiitori puuduliku teostuse tõttu, mil avalikkus leiab, et audiitor ei ole täitnud talle määratud kohustusi. Seega lahknevuse põhjus on kellegi või millegi ebaõnnestumine – avalikkuse, standardite või audiitori.

2.2. Varasemad uuringud ootuste lahknevuse osas

Nagu eelnevalt mainitud, on auditi ootuste lahknevuse esinemist varasemalt uuritud mitmete riikide ja regioonide näitel. Ühendkuningriikides on lahknevuse esinemist uurinud Lee (1970), Humphrey *et al.* (1993), Porter, Gowthorpe (2004); Austraalias Beck (1973) ja Monroe, Woodliff (1994); Uus-Meremaal Porter (1993) ja Porter, Gowthorpe (2004); Hong Kongis Leung, Chau (2001); Singapuris De Martinis *et al.* (2000), Best *et al.* (2001); Hiinas Lin, Chen (2004); Malaisias Lee *et al.* (2007); Lõuna-Aafrikas Gloeck, de Jager (1993); Barbadosel Alleyne, Howard (2005); Hispaanias Garcia Benau *et al.* (1993); Soomes Troberg, Viitanen (1999); Indias Saha, Baruah (2008); Saudi Araabias Haniffa, Hudaib (2007); Egiptuses Dixon *et al.* (2006); Liibanonis Sidani (2007); Ghanas Agyei *et al.* (2013); Ungaris Füredi-Fülöp (2015); Hollandis Hassink *et al.* (2009); Iraanis Saeidi (2012). Eestis on uurinud lahknevuse esinemist Tamm (2012) ja Vist (2019). Peaaegu kõik tulemused on jõudnud samadele järeldustele ja kinnitanud lahknevuse olemasolu. Ehkki viidatud uuringutest ei saa luua üldsusele kehtivaid järeldusi majanduskeskkonna, religiooni ja regulatiivsete erinevuste tõttu, siis ühiseid tunnuseid kohtab kõikides paikades (Füredi-Fülöp 2015).

Kuigi selleteemaliste uuringute eestvedajateks olid Lee (1970) ja Beck (1973), kelle uuringute tulemusi on kirjeldatud peatükis 1.1, siis esimene ootuste lahknevuse uurimisele suunatud uuring teostati Porteri (1993) poolt 1989. aastal Uus-Meremaal. Nimetatud uuringut võib pidada üheks olulisemaks magistritöö seisukohalt, kuna tegemist oli esimese uuringuga, mis keskendus konkreetsetl auditi ootuste lahknevusele. Uuringu tulemusena kaardistati ootuste lahknevuse struktuur, osad ja ulatus ning visualiseeriti lahknevus nii nagu toodud eelnevas peatükis joonisel 1.

1999. aastal kaasas Porter teisi autoreid ning korrati uuringut Ühendkuningriikides ja Uus-Meremaal (Porter, Gowthorpe 2004). Auditi tulemuste ootuste lahknevuse esinemise ulatuses ei tuvastatud olulisi erinevusi kahe riigi vahel – erinevus oli väiksem kui 2% (*Ibid.*, 12). Küll aga esinesid erinevused komponentide lõikes: kui ÜK-s oli peamiseks lahknevuse põhjuseks mõistlikkuse lõhe (50%) (ehk ÜK avalikkus ootab audiitori töö saavutatud tulemuseks midagi muud, kui saab audiitoritelt mõistlikkuse piirides oodata), siis Uus-Meremaal oli selleks puudulikud standardid (53%) (ehk Uus-Meremaa ühiskonna mõistlikud ootused audiitoritele on erinevad kui audiitori tegelikud kohustused seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi). Samuti oli 10 aasta jooksul toimunud Uus-Meremaa tulemustes olulisi muutusi. Avalikkuse arvates olid audiitorid oma tegevusega suutnud teostuse lõhe vähendada, kuid mõistlikkuse lõhe oli tunduvalt suurenenud. (*Ibid.*)

Samaaegselt Porteri esimese uurimusega Uus-Meremaal auditi ootuste lahknevuse kohta käsitles Ühendkuningriikides avalikkuse arvamust audiitori kohustustest ja nendelt saadud teenuste kohta Humphrey *et al.* (1993). Uuringusse kaasati audiitoreid, finantsjuhte, analüütikuid, pankureid ja majandusajakirjanikke ning see oli sarnane, kuid põhjalikum kui varasemalt Lee (1970) poolt läbi viidu. Tulemustega kinnitati, et võrreldes Lee uuringuga on ÜK-s auditi ootuste lahknevus 20 aastat hiljem endiselt aktuaalne. Finantsaruannete kasutajad ei olnud rahul rolliga, mida audiitor täidab. See tuli peamiselt välja väidetest nagu „avalikkus ootab liiga palju audiitoritelt“, kus audiitorid nõustusid väitega 73% ulatuses, samal ajal kui 67% kasutajatest ei nõustunud väitega üldse. Samuti arvas valdav enamus finantsaruannete kasutajatest, et audiitorid ei mõista äritegevusega seotud probleeme. Üleüldiselt leidsid audiitorid, et nende roll on piiritletum, kui seda arvasid välised kasutajad. (Humphrey *et al.* 1993)

Hiina Rahvavabariigis käsitlesid auditeerimisega seotud probleeme ja ootuste lahknevust Lin ja Chen (2004). Tegu on auditi kontekstis tähendusriikka riigiga, sest alles 1970ndatel avati riigi

majandus välismaailmale, mille tõttu tekkis uuesti audiitorkontrolli nõudlus välisinvestorite poolt. Hiinas hakkas taaskehtima audiitorkontrolli kohustus 1980ndate alguses. Lisaks on Hiinas audiitoritegevus tugevalt riigi poolt kontrollitud, seega enamik audiitorid pole piisavalt sõltumatud, kuna samuti ettevõtted on valdavas enamuses riigi kontrolli all. Läbiviidud uuringuga tõendati auditi ootuste lahknevuse olemasolu järgnevates valdkondades: auditi eesmärgid, audiitori kohustused pettuste korral, audiitori vastutus ning audiitorite sõltumatuse tõhustamise vajadus. (Lin, Chen 2004)

Euroopa riikidest on lahknevuse esinemist lähemalt uuritud muuhulgas Ungaris, kus viidi 2013. aastal läbi uuring audiitorite, auditeeritavate ja audiitoraruannete kasutajate vahel. Lahknevuse kaardistamiseks tuli vastata erinevatele küsimustele audiitori kohustuste ja ülesannete kohta. Tulemustest selgus, et Ungaris esineb ootuste lahknevust ning lahknevuse põhjustajateks on sarnaselt eelnevatele uuringutele audiitorite puudulik teostamine, puudulikud standardid, ebamõistlikud ootused ja audiitoraruannete valesti mõistmine. (Füredi-Fülöp 2015)

2009. aastal uurisid Hassink *et al.* auditi ootuste lahknevust äriühingutega seotud pettuste korral. Magistritöö kontekstis on tegu peamise allikaga, millele autor oma tööd kirjutades toetub. Nimetatud uuring viidi läbi Hollandis audiitorite, ärijuhtide ja pankurite vahel. Sihtgrupid valiti vastavalt sellele, kellel on tööalane kokkupuude auditiga ning pettustega. Vastajal paluti hinnata erinevaid pettuste ja audiitori kohustusega seotud väiteid 7-pallisel Likerti skaalal. Tulemustena selgus, et on olemas oluline lahknevus auditi ootustele pettuste korral. Täpsemalt esines lahknevus audiitori teostamises ning leiti, et pettustega seotud audiitoritegevuse seadusandlus pole piisav. Audiitorid ei olnud täielikult kindlad, millised teod liigituvad pettusteks ning mis on nende ametialased kohustused pettuste kahtluse korral. Järeldati, et peamiseks viisideks, kuidas lõhe vähendada, on harida audiitoreid oma kohustuste osas ja täiendada seadusandlust pettustest teavitamise kohta. (Hassink *et al.* 2009)

Uurimuse tulemusi on arvestanud Hollandi vannutatud audiitorite instituut (NIVRA¹⁰), kes on vastu võtnud mitmeid meetmeid lahknevuse vähendamiseks. Nüüd on kõikidel Hollandi audiitoritel kohustus läbida spetsiaalne pettustega seotud regulatsioonide kursus. On täiendatud seadusandlust punktidega, kus audiitoril on kohustus teavitada nõukogu tuvastatud juhtkonna

¹⁰NIVRA (*Nederlands Instituut van Registeraccountants*) – Hollandi vannutatud audiitorite instituut.

poolt toime pandud ja olulistest pettustest. Lisaks kaaluti, kas audiitorid peaksid teavitama ametivõimusi, kui loobutakse otsuse andmisest. (*Ibid.*)

Iraanis tuvastati auditi ootuste lahknevuse esinemine pettuste korral kasutades eelnevalt kirjeldatud Hassink *et al.* (2009) meetodikat. Uuring viidi läbi audiitorite, finantsjuhtide ja investorite seas. Sarnaselt teistele riikidele selgus, et Iraanis esineb lahknevus nimetatud sihtgruppide vahel. Olulised erinevused esinesid pettuse olemuse ja tõsiduse astmete hindamises, pettuste ennetamise, avastamise ning pettustest teavitamise osas, kusjuures kõige olulisem erinevus esines viimases. Investorid ootavad audiitoritelt ka ebaolulisest pettusest teada andmist ehk oodatakse tunduvalt rohkem, kui ootavad finantsjuhid. Pettuse kahtluse uurimise osas kolme grupi arvamused eriliselt ei erinenud. (Saeidi 2012)

Eestis kirjeldab auditi ootuste lahknevust Tamm (2012). Magistritöö raames viidi läbi uuring Eesti finantsjuhtide, audiitorite, juhtide ja teiste aruannete kasutajate vahel. Uuringu tulemustena selgus, et Eestis oli 2012. aastal ootuste lahknevus põhjustatud 76% ulatuses ebamõistlikke ootuste, 24% puudulike standardite ning 0% puuduliku teostamise tõttu. (Tamm 2012 viidatud Nõlvak 2014) 2019. aastal uuris Vist (2019) Eesti audiitoraruande kasutajate ootusi ning leidis, et aruanded ei anna kasutajale piisavat informatsiooni, mis omakorda viib ootuste lahknevusele.

Eelnevalt käsitletud uuringud tõendavad auditi ootuste lahknevuse olulisust audiitoritegevuse erialal. Võib argumenteerida, kas äkki on auditi ootuste lahknevus põhjustatud audiitorite endi poolt, kuid tuleb teadvustada, et lahknevus eksisteerib. Riigiti või regiooniti võivad lahknevuse komponendid olla erineva osatähtsusega, kuid lahknevus esineb olenemata asukohast. Kuna auditi ootuste erinevus huvigruppide seas tähendab, et auditi olemust mõistetakse teistmoodi, siis see viitab, et lahknevuse vähendamisega tuleb tegeleda, et ühtlustada auditi kvaliteeti. Järgnevas alapeatükis käsitleb autor neid võimalusi.

2.3. Võimalused lahknevuse vähendamiseks

Auditi ootuste lahknevust on võimalik vähendada, kuid mitte täielikult kõrvaldada (Salehi 2007; Sikka *et al.* 1998). Eelnevad uuringud on näidanud, et lahknevuse esinemine ja selle komponendid võivad riigiti ja regiooniti erineda (Lin, Chen 2004; Haniffa, Hudaib 2007). Ruhnke, Schmidt (2014) juhivad tähelepanu sellele, lahknevuse esinemine on erinev ka näiteks finantsaruande

sisemise ja välise kasutaja vahel. Seega tuleb esmalt kaardistada auditi ootuste lahknevus konkreetsetes kontekstis ehk näiteks riigis ja huvigrupis. Seejärel on võimalik täpsemalt määratleda, milline lahknevuse osa on peamine põhjus ootuste lahknevuse esinemisel. Olles eelneva kindlaks teinud, on võimalik valida sobivad meetodid nende vähendamiseks. (*Ibid.*)

Coheni komisjon (1978) pakub välja rida tegevusi auditi ootuste lahknevuse vähendamiseks. Ühe võimalusena tuuakse välja audiitori ja juhatuse kommunikatsiooni parendamine audiitori ülesannete osas. Ehkki komisjon ei anna täpseid õpetusjuhiseid, kuidas avalikkust audiitori rolli osas harida, ollakse arvamusel, et see on vajalik ja seda tuleb jätkata (*Ibid.*, 2). Vist (2019) leiab, et Eestis võiks lahknevuse vähendamisele kaasa aidata auditalase kursuse läbiviimine majanduseriala esimese astme üliõpilastele.

Porter *et al.* (2004, 94) leiab, et auditi tulemuste ootuste lahknevuse vähendamise tulemusena on võimalik vähendada kriitikat ja kohtuvaidlusi audiitorite vastu ning seega tõsta avalikkuse usaldust auditi professiooni osas. Teostuse lõhe kitsendamiseks tuleb esmalt tugevdada audiitoritegevuse monitoorimist auditi järelevalve kaudu. Ei tohiks tolereerida audiitorite poolset standardite rikkumisi ja peaks kehtestama karistusi, kui ilmneb, et auditit on teostatud ebapiisaval kvaliteeditasemel või ebapädevate isikute poolt. Karistuseks saab olla keeld uute klientide võtmisel või piirangud juhtivaudiitorina tegutsemisel. Ekstreemsematel juhtumitel võib audiitorilt või audiitorfirmalt võtta õiguse audiitoritegevuse osutamisel. Samuti on monitoorimises olulisel kohal ka tuvastatud ebapädevate audiitorite harimine. (*Ibid.*)

Eestis täidab antud järelevalve rolli Audiitoritegevuse järelevalve nõukogu (AJN), kelle ülesanneteks on muuhulgas korraldada järelevalvet avalikes huvides, sealhulgas kvaliteedikontrolli audiitoritevõtjate suhtes ning tagada vandeaudiitori kutsetegevuse kvaliteet ja selle kaitse (AJN 2022). AudS § 137 lg 3 alusel teostatakse Audiitorkogu poolt kvaliteedikontrolli vähemalt üks kord kuue aasta jooksul. AJN-il on õigus süüteo avastamise korral määrata audiitorile noomitus, rahatrahv või rahatrahv koos täiendavale kutseharidusele suunamisega (AudS § 145). Korduva või olulise rikkumise korral on AJN-il õigus audiitorilt kutse ära võtta (AudS § 32 lg 4 p 1).

Lisaks välisele kontrollile on olulisel kohal auditifirmade sisene kvaliteedikontroll. Rahvusvaheliste auditeerimise standardite järgi reguleerib auditi kvaliteedikontrolli ja juhtivaudiitori ning audititiimi kohustusi ISA 220. Porter *et al.* (2004, 96) tõi tollal välja, et antud

ISA standard on uuendamisel. Täiendatud standard jõustus 15. detsember 2009. aastal ning nüüdseks on jõustunud veelgi täiendatud standard, mis kehtib audititele, mis lõppevad 1. septembril 2018 või hiljem. Töö kirjutamise hetkeks on väljastatud ka veelgi täiendatud standard, mis kehtib 15. detsembril 2022 või hiljem lõppevatele audititele. ISA 220 (muudetud) on käesoleva magistritöö kirjutamise hetkel tõlkimisel eesti keelde. Standardis käsitletakse audiitorile rakenduvaid kvaliteedikontrolli nõudeid ning kontrollülevaataja kohustusi. Auditis rakendatavad kvaliteedikontrolli protseduurid annavad audiitorile ja tarbijale põhjendatud kindluse, et audit on läbiviidud vastavalt kutsestandarditele ning seadustest ja regulatsioonidest tulenevatele nõuetele, samuti, et audiitori aruanne on nimetatud tingimustes asjakohane. (ISA 220)

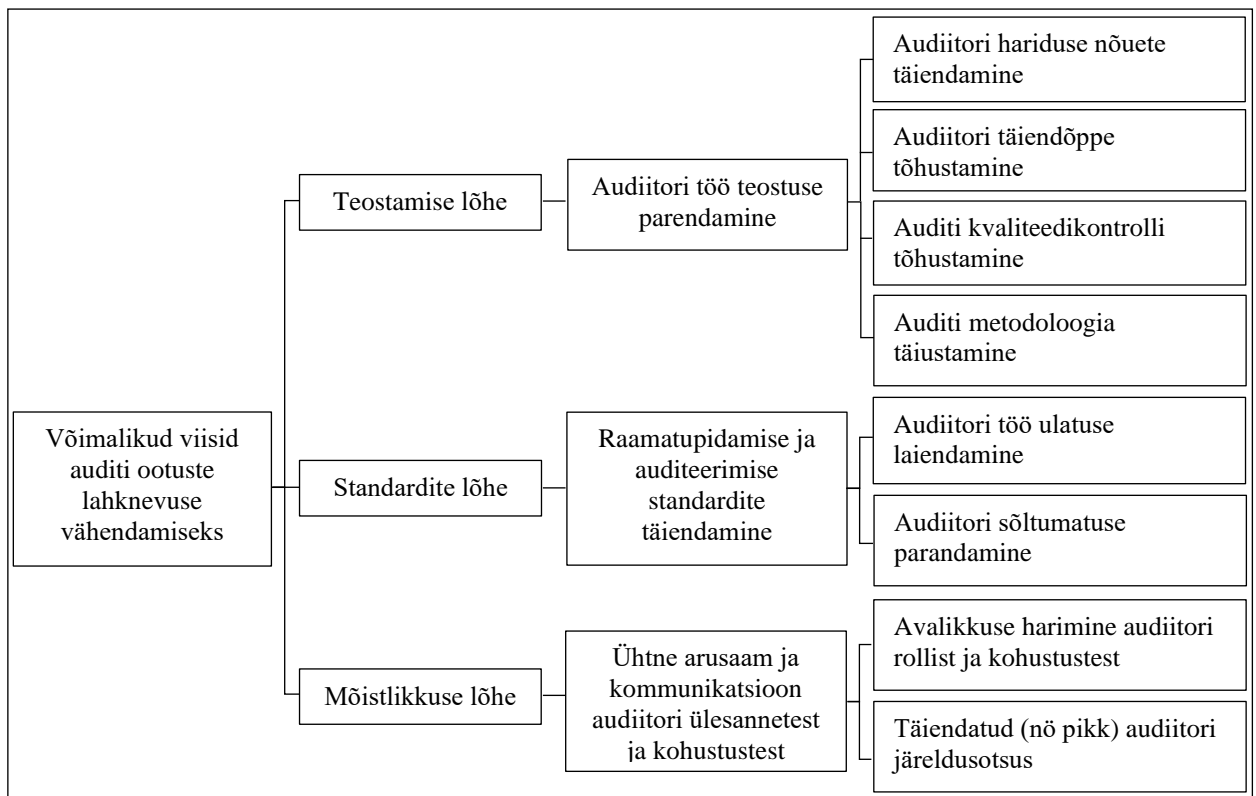
Samuti on olulisel kohal audiitorite harimine. Eelnevalt kirjeldatud uuringud on tõestanud, et audiitoritel võivad olla puudulikud teadmised enda kohustustest, seega esineb lõhe audiitori tegelike kohustuste ja audiitori tegeliku tegevuse vahel ehk audiitori suutmatus või teisisõnu puuduliku teostamise lõhe. Selle lõhe vähendamiseks on tarvis audiitoreid täiendavalt koolitada oma rolli osas. AudS § 42 lg 1, 3 kohaselt on vandeaudiitoritel kohustus täiendada oma teadmisi ja oskusi täiendusõppes, mille maht on 120 akadeemilist tundi kolmeaastase arvestusperioodi jooksul. Hollandis on kohustuslik kõikidel audiitoritel läbida täiendav kursus pettuste kohta (Hassink *et al.* 2009).

Veel üheks võimaluseks on auditeerimise standardite täiendamine või uute standardite loomine. Selle vajalikkusest rääkis ka Coheni komisjon (1978). Võib järeldada, et komisjoni poolt tõendatud vajadus uute ja ühtsete auditeerimisstandardite järele on viinud auditi standardite rahvusvahelistumisele ja ühtlustumisele. 1980-1991. aastal avaldati rahvusvahelisi auditeerimise juhendeid (IAG) ning 1991. aastal avaldati esimene rahvusvaheline auditeerimise standard (ISA) (Vist 2019). Alates 2004. aastast on ISA standardite kasutamine kohustuslik kõikidele Euroopas läbiviidatavatele finantsaudititele (Knowledge ... 2022). Ruhnke, Schmidt (2014) ja Salehi (2007) arvates võiks standardeid ja seadusandlust täiendada vastavalt avalikkuse ootusi arvestades, mis omakorda viiks ootuste lahknevuse vähendamisele.

Kõige efektiivsemaks ametlikuks viisiks audiitori tööst avalikkust teadvustamisel pidas Coheni komisjon audiitori järeldusotsust ning leidis, et seda tuleks täiendada (Cohen 1978). Vist (2019) nõustub, lisades, et audiitori järeldusotsuses tuleks täiendada audiitori kohustuste kirjeldust. Coheni komisjon (1978) leidis, et järeldusotsuses tuleks eemaldada fraas „kajastab õiglaselt ... kooskõlas üldtunnustatud raamatupidamis põhimõtetega“ ning selle asemel kirjeldada audiitori

tehtud tööd ja tema leide, vältides ebaselgeid tehnilist terminoloogiat hõlmavaid detaile (*Ibid.*, 74-75). Viimast ettepanekut seni arvesse võetud ei ole. IOSCO ... (2009, 18) alusel võivad järeldusotsuse keelelised muudatused segaduse leevendamise asemel seda süvendada, samuti võivad muudatuste tegemised nõuda täiendavaid kohalikke regulatiivseid või seadusandlike muudatusi, mis võib omakorda viia auditi järeldusotsuse sisu muutmisele.

Füredi-Fülöp (2015) võtab võimalused lahknevuse vähendamiseks kokku järgmise joonisega (vt joonis 4).

Joons 4. Auditi ootuste lahknevuse vähendamise võimaluse viisid
Allikas: Füredi-Fülöp (2015)

Eelnevaid võimalusi kaaludes, on vaja tuvastada, kas muudatuste tegemine on õigustatud või mitte. Seda saab teha, kui hinnata kas ühiskonna (täitmata) ootused audiitoritele on mõistlikud või mitte. Kui ühiskonna ootused on mõistlikud, kuid täitmata, siis esineb standardite ebaõnnestumine; kui ühiskonna ootused on ebamõistlikud ning täitmata, siis esineb avalikkuse ebaõnnestumine (nagu kirjeldatud peatükis 2). Mõistlike ootuste korral on muudatus õigustatud, kui selle elluviimisest tulenev lisaväärtus on suurem kui sellega seotud kulu. Nimetatud analüüsi tegemine

on aga keeruline, sest võimaliku lisaväärtuse leidmiseks tuleb võrrelda omavahel praegust auditi väärtust ning potentsiaalse võimaliku auditi väärtusega. (Ruhnke, Schmidt 2014, 575)

Võimalusi lahknevuse vähendamiseks on mitmeid ning õiged meetodid tuleb valida lähtuvalt konkreetse piirkonna eripäradest ja muudatuste tegemise mõistlikkusest. Kui lahknevus esineb peamiselt audiitori teostamises, siis tuleb tegeleda audiitorite täiendava koolitamisega, kui aga puudulikus seadusandluses, siis tuleb täiendada vastavaid seaduseid, standardeid ja/või regulatsioone. Mõistlikkuse lõhe vähendamine on üks keerulisemaid, kuid siin on variandiks harida avalikkust audiitori rolli osas näiteks täiendades audiitori järelalusotsuse sõnastust või viia läbi auditilaseid kursuseid majanduseriala üliõpilastele.

3. UURING AUDIITORITE JA ETTEVÕTETE JUHTIDE VAHEL

Käesolevas peatükis kirjeldatakse magistritöö autori poolt läbi viidud uuringut. Uuringu eesmärgiks on tõendada või lükata ümber auditi ootuste lahknevuse esinemine Eestis. Lahknevuse esinemise korral uurib autor täpsemalt, kas lahknevus esineb teostuses (*performance*) või mõistlikkuses (*reasonableness*), teostuse puhul täpsemalt kas puudulikes standardites (*deficient standards*) või puudulikus teostamises (*deficient performance*). Samuti toob autor välja viise lahknevate arvamuste ja ebamõistlike ootuste vähendamiseks ning pakub võimalusi teema edasisteks uuringuteks.

3.1. Uuringu meetodika ja valimi kirjeldus

Töös kasutatav uuring baseerub Hassnik *et al.* (2009) poolt välja töötatud küsimustikul, mida on kohandatud vastavalt Eestis kehtivale audiitortegevuse eesadusele ning teistele autori poolt läbitöötatud uuringutele. Autor jättis küsimustiku ülesehituse sarnaseks Hassink *et al.* (2009) uuringule, kuna ülesehituses pole teinud märkimisväärsed muudatusi ühtlasi teised autorid, kes on sama meetodit kasutanud. Autor täiendas uuringut küsimustega juhtkonna ja audiitori vastutuse jagumisest (küsimused nr 3.1-3.8) sarnaselt Saeidi'le (2012).

Küsimustik koostati platvormil SurveyMonkey ning oli jagatud kaheks osaks. Esimeses osas tuli vastajal hinnata erinevaid väiteid audiitortegevuse ja pettuste osas (kokku 39). Väiteid tuli hinnata 7-pallisel Likerti skaalal, kus „1“ tähendas väitega täielikku mittenoustumist, „4“ neutraalsust ning „7“ väitega täielikku nõustumist. Selline meetodika on osutunud efektiivseks viisiks ootuste lahknevuse uurimiseks (Best *et al.* 2001; Dixon *et al.* 2006; Hassink *et al.* 2009). Teises osas küsis autor vastaja andmeid, sealhulgas paluti täpsustada oma hetkest tööalast positsiooni ja senist kogemust auditiga. Uuringus kasutatud täielik küsimustik on välja toodud lisas 3 koos selgitustega, millist ootuste lahknevuse lõhe osa vastav küsimus katab.

Küsimustiku esimese osa küsimused saab jagada viieks alagrupiks:

- 1) pettuse definitsioon – millist tegevust käsitleda pettusena ja kui tõsised on pettuse eriliigid (küsimused nr 1.1-2.3);

- 2) vastutuse jagunemine ja auditi ulatus – millised on audiitori ja juhtkonna rollid finantsaruannete ja pettustega seoses ning millises ulatuses suudavad audiitoraruanded anda kindlust finantsaruande tarbijale (küsimused nr 3.1-3.8);
- 3) audiitori vastutus pettuste tuvastamisel ja edasi uurimisel – kas ja missugune vastutus eksisteerib audiitoril pettuste tuvastamisel ja nende edasi uurimisel (küsimused nr 4.1-5.6);
- 4) audiitori kohustus tuvastatud pettustest teavitamisel – kas ja keda peab audiitor tuvastatud pettustest teavitama (küsimused nr 6.1-8.2);
- 5) audiitori järeldotsusest loobumine ja audiitori sõltumatus – millistel juhtudel peaks audiitor otsusest loobuma ja kas audiitorid on kliendist piisavalt sõltumatud (küsimused nr 9.1-10.2).

Magistritöö eesmärgiks on uurida, kas Eestis esineb auditi ootuste lahknevust, seega selle jaoks lõi autor kolm sihtgruppi, kelle vahel nimetatud ootusi võrrelda. Autor valis kolm gruppi sarnaselt eelnevatele uuringutele ehk finantsaruande kokkupuute järgi: finantsaruande koostaja, kasutaja ja kontrollija.

Esimesse gruppi kuuluvad vandeaudiitorid, kelle nimekiri ja kontaktandmed on avalikult kättesaadavad Audiitorkogu kodulehelt. Autor kaalus, kuid otsustas mitte kaasata audiitori assistente, kellel kutsetunnistust veel pole, kuid kellel on vähemalt 3-aastane töökogemus. Otsus sai langetatud peamiselt selle tõttu, et uuring on ülesehitatud osaliselt ISA 240 standardile toetudes ning ISA standardite tundmine on üheks vandeaudiitori kutseksamiks (Audiitorkogu 2022). Audiitori assistentidel, kes nimetatud eksamit läbinud ei ole, ei pruugi olla piisavat kokkupuudet ISA 240 standardiga, seega nende vastuste kaasamine antud uuringus ei oleks asjakohane. Vandeaudiitorid esindavad finantsaruande kontrollijat ehk sõltumatut eksperti finantsaruande kasutaja ja koostaja vahel. Kokku oli valimis 353 vandeaudiitorit, mis on ühtlasi kogu Eesti vandeaudiitorite populatsioon (seisuga 24. märts 2022).

Teiseks grupiks on Eestis tegutsevate ettevõtete juhid, kes esindavad antud uuringus finantsaruande koostajat ja auditeeritavat. Ehkki finantsaruande tegelikuks koostajaks on tavaliselt ettevõtete raamatupidajad ja finantsjuht, siis finantsaruande õigsuse eest vastutamine lasub ettevõtte juhtkonnal. Ettevõtete juhid leiti kasutades Äripäeva infopanga funktsiooni. Infopanga funktsioon koondab endasse andmed erinevatest riiklikest ja avalikest allikatest, andes seega ülevaate Eestis registreeritud ja tegutsevatest ettevõtetest (Infopank 2022). Andmebaasi alusel on töö kirjutamise hetkel Eestis ligi 264 000 isikut, kes on määratud mõne ettevõtte juhatuse liikmeks,

tegevjuhiks või prokuristik. Äripäev avaldab iga-aastaselt erinevaid edetabeleid ettevõtluse kohta, sealhulgas „Rikaste TOP“, „Eesti Edukamate Ettevõtete TOP 100“ ja „Palgamaksjate TOP“. Samuti seostatakse andmekogus olevad ettevõtted ja füüsilised isikud eelnevalt mainitud Äripäeva edetabelitega. Autor sorteeris välja füüsilised isikud, kes on vastavates edetabelites esinenud. Järgnevalt seadis autor järgmised filtrid valimi asjakohastamiseks:

- valiti isikud, kes olid välja toodud ettevõtte juhatuse liikme, tegevjuhi, prokuristi või finantsjuhina;
- isikud, kes esinesid mitmes tabelis, loeti üheks isikuks;
- eemaldati isikud, kellel ei olnud märgitud avalikku e-posti aadressi;
- eemaldati isikud, kellega oli seotud ainult üks ettevõte ning see ettevõte ei olnud esitanud majandusaastaruannet alates 2019. aastast;
- eemaldati isikud, kellega oli seotud ainult üks ettevõte ning sellel ettevõttel ei ole audiitorkontrolli kohustust (vastavalt AudS § 91).

Erinevalt vandeaudiitoritest, ei ole kogu populatsiooni määramine teise grupi puhul võimalik, sest antud ametikohtadel ei ole sarnast kutse nõuet nagu on audiitorite puhul. Seega ei eksisteeri ametlikku andmebaasi, kuhu oleks koondatud kõikide ettevõtete juhtide ja finantsjuhtide isikud. Nimetatud asjaolu arvestades on mugavusvalimi kasutamine ainus võimalik variant antud töö koostamiseks.

Kolmandaks grupiks ehk finantsaruannete välisteks kasutajateks määras autor investorid, finantssajakirjanikud, finantsanalüütikud, võlausaldajad ja muud välised kasutajad. Antud grupi kaasamine oli eelnevast kahest grupist keerulisem, kuna sobilike andmebaase või edetabeleid ei eksisteeri. Vastajate leidmiseks pöördus autor organisatsioonide poole, kus nimetatud isikud võiksid töötada ning palus jagada küsimustikku sobilike töötajate seas.

Küsimustik oli avatud vastamiseks perioodil 11. aprill kuni 2.mai 2022. Kokku saadeti küsimustik 3003-le isikustatud vastajale: 353-le vandeaudiitorile ja 2 650-le auditeeritavale ehk finantsaruannete koostajale. Lisaks saadeti küsimustik 6 asutusele (SEB, Swedbank, LHV, Finantsuudised.ee, Äripäev, EstBan¹¹), kus töötavad finantsaruannete ja audiitori järeldusotsuse välised kasutajad. Vastajatele saadeti meeldetuletus uuringus osalemiseks 18. aprillil. Isikustatud saajate hulgas olid 210 e-posti kas kehtetud või blokeeritud platvormi SurveyMonkey. Kokku

¹¹ EstBan – Eesti Äriinglite Assotsiatsioon

vastas küsimustikule 126 inimest: 40 vandeaudiitorit, 82 finantsaruande koostajat ning 4 finantsaruande välist kasutajat. Siinkohal on oluline täpsustada, et ehkki autor valis vastajad lähtudes interneti andmebaasides märgitud ametipositsioonidest, tuli vastajal küsimustiku lõpus ennast ise määratleda, kas audiitoriks, finantsaruande koostajaks või väliseks kasutajaks. Seega tuleb arvestada võimalusega, et näiteks mõni vandeaudiitor töötab praegu finantsjuhina ning vastas küsimustikule praegusest positsioonist lähtuvalt. Finantsaruannete väliste kasutajate vastuseid ei kogunenud piisavalt, seega järgnevasse analüüsi neid vastuseid ei kaasata. Autor soovib tulevaste uuringute läbiviimiseks läbi mõelda efektiivsem viis antud grupi kaasamiseks.

Üleüldiseks vastamisaktiivsuseks arvestades vandeaudiitoreid ja finantsaruannete koostajaid kujunes 4,4%, mis oli oodatav võrreldes teiste Eesti kõrgkoolide magistritöodes läbiviidud uuringutega. Rahvusvahelistest uuringutest olid aktiivsused järgmised. Humphrey *et al.* (1993) vastamismääraks oli 38%, Lin, Chen (2004) 25%, Hassink *et al.* (2009) olenevalt kogumismeetodist kas 100% või 16%, Porter *et al.* (2012) vastavalt ÜK-s 14% ja Uus-Meremaal 29% ning Füredi-Fülöp (2015) 5,5%. Siinkohal on oluline märkida, et viidatud uuringuid on osaliselt läbiviidud riiklike organisatsioonide poolt, mis võib tõsta vastamisaktiivsust, kuna vastajale on vastamine olulisem ning uuring võib tunduda usaldusväärsem. Täpsemalt kirjeldab vastamisaktiivsust alljärgnev tabel 1.

Tabel 1. Vastamisaktiivsus

Sihtgrupp	Saadetud	Ebaõnnestunud	Valim	Vastanuid	Vastamismäär
Audiitor	353	6	347	40	11,5%
Finantsaruande koostaja	2 650	204	2 446	82	3,4%
Kokku isikustatud	3 003	210	2 793	122	4,4%
Finantsaruande kasutaja	6	-	-	4	-

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Allpool tabelis 2 on toodud vastajaid iseloomustavad omadused vanuse, hariduse, tökogemuse ja auditi kokkupuute järgi. Küsitlustele vastanutest olid 60% mehed ning 40% naised, kusjuures kahe grupi lõikes olid soolised osakaalud vastupidised: audiitoritest oli naisi 60% ning ärijuhtidest mehi 71%. Keskmine vanus oli mõlemal sihtgrupil sarnane – audiitoritel 51 aastat ning ettevõtete juhtidel 49.

Tabel 2. Vastajaid iseloomustavad näitajad

	Audiitorid	Ettevõtete juhid	Kogu populatsioon
Keskmine vanus (a)	51	49	49
Töökogemus praegusel ametipositsioonil (a)	19	17	18
Kokkupuude finantsauditiga (a)	21	17	18
<i>Kõrgeim omandatud haridustase</i>			
Keskharidus või madalam (%)	0%	9%	6%
Bakalaureus, rakenduskõrgharidus (%)	17%	28%	25%
Magister (%)	83%	61%	68%
Doktor (%)	0%	2%	2%

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Töökogemus ja kokkupuude auditiga oli audiitoritel pikem: audiitorite keskmine vastavalt 19 ja 21 aastat ning juhtidel mõlemal juhul vastavalt 17 aastat. Valdavalt enamus audiitoritest oli magistrikraadiga (83%). See oli oodatav, et kõik vandeaudiitorid on kõrgharitud, sest vandeaudiitoriks saamise eelduseks on kõrghariduse diplom (AudS § 20 lg 1 p 1). Ettevõtete juhtide puhul oli haridustaseme varieeruvus suurem.

3.2. Uuringu tulemuste analüüs

Auditi ootuste lahknevuse esinemise analüüsimiseks võrreldi omavahel audiitorite vastuseid finantsaruande koostajate ehk ettevõtete juhtide vastustega. Iga küsimustiku väite kohta arvutati keskmine hinne sihtgrupi kohta. Kui esineb märkimisväärne erinevus sihtgruppide vastuste vahel on erinevus vastava väite kohta kinnitatud. Selleks, et hinnata, kas erinevus on märkimisväärne kasutas autor statistilisi meetodeid, täpsemalt t-teste. T-testi puhul on tegu kahe kogumi keskväärtuste võrdlemise meetodiga. T-testi korrektseks läbiviimiseks tuleb eelnevalt võrrelda, kas vastuste hajumine on kummaski kogumis (audiitorid ja ettevõtete juhid) ühesugune või erinev. Selle jaoks kasutatakse sõltumatute valimite dispersioonide testimist Fisheri testi abil. Juhul kui dispersioonid osutuvad ühesugusteks kasutatakse Studenti testi, kui aga erinevateks kasutatakse Welchi testi. (Sauga 2020, 318-319)

Järgnevas tabelis 3 on toodud uuringu kokkuvõtlikud tulemused vastavate teemade lõikes. Tabelis on toodud iga teemaploki mõlema vastajasgrupi keskmised skoorid. Keskmiste skooride puhul näib (keskmised on tunduvalt erinevad), et auditi ootuste lahknevus on tõestatud audiitori kohustuste osas, täpsemalt pettuse ennetamise, tuvastamise ja teavitamise korral. Teistes teemades nagu pettuse defineerimine, juhtkonna kohustused, audiitori kohustused pettusest edasi uurimisel

ning arvamusest loobumine ja audiitori sõltumatus olulisi erinevusi ei selgunud. Selleks, et hinnata kas erinevused on tõepoolest olulised ning seega kas esineb ootuste lahknevus, kasutab autor statistilisi meetodeid. Analüüsi tulemusi kirjeldatakse järgnevalt teema plokkide ja väidete lõikes.

Tabel 3. Uuringu tulemused

Teema (väited)	Keskmine	
	Audiitorid	Ettevõtete juhid
1. Pettuse definitsioon (1.1-2.3)	5,50	5,34
2. Juhtkonna kohustused (3.1, 3.2, 3.4)	6,73	6,42
3. <i>Audiitori kohustused</i>		
Pettuse ennetamine (3.3, 3.5-3.7)	2,89	4,46
Pettuse tuvastamine (4.1-4.4)	3,87	5,63
Pettuse edasi uurimine (5.1-5.6)	5,87	5,88
Pettusest teavitamine (6.1-8.2)	4,29	4,80
4. Arvamusest loobumine ja sõltumatus (9.1-10.2)	4,47	4,62

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

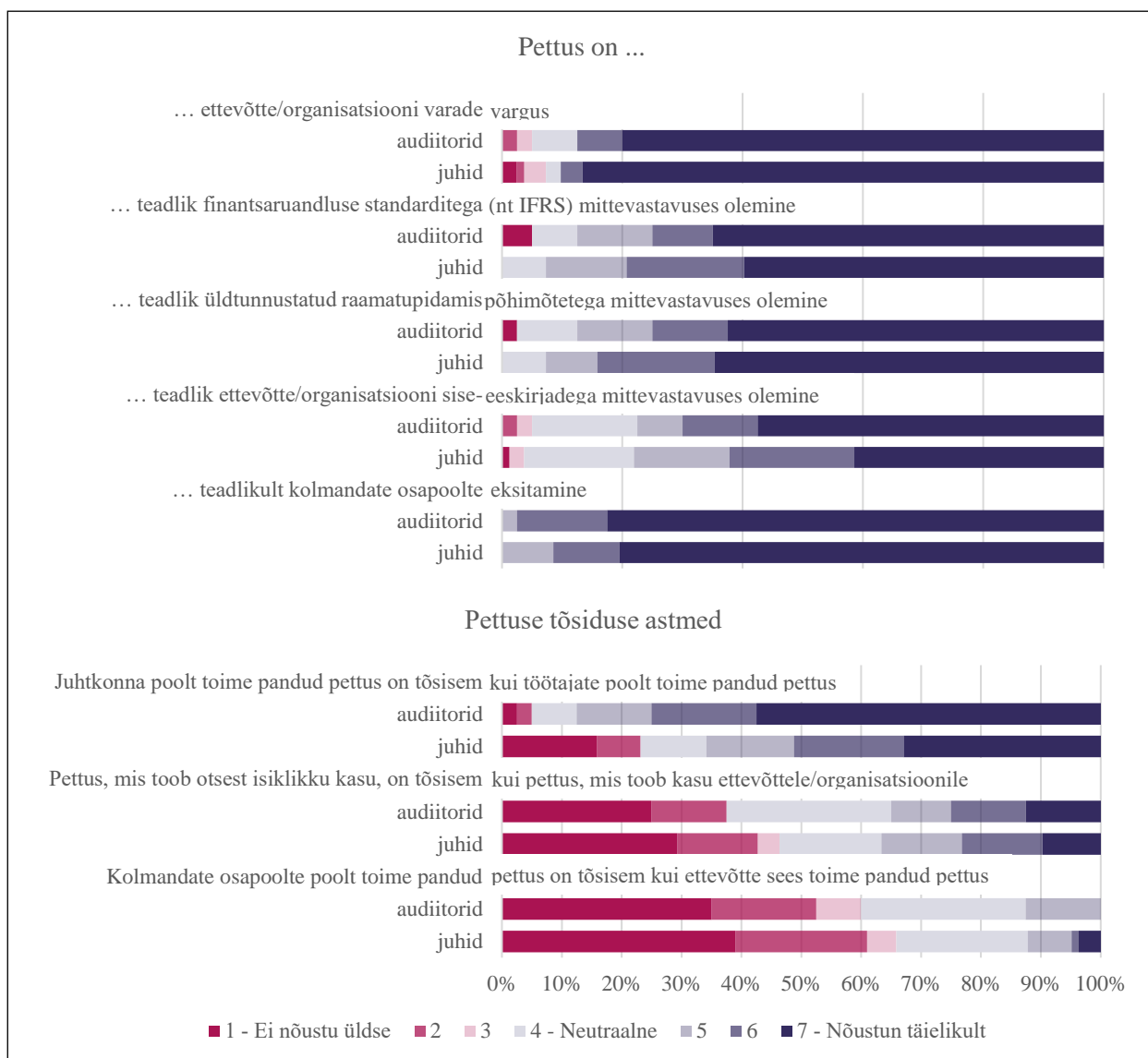
Pettuse definitsioon ja tõsiduse astmed

Pettuse definitsioonide ja tõsiduse astmete väidete tulemused on toodud joonisel 5. Antud küsimustiku osas ei esinenud erilisi erinevusi audiitorite ja ettevõtete juhtide arvamuses. Autor kaalus, kuid otsustas küsimustiku alguses mitte tuua välja mõnda üldtunnustatud pettuse definitsiooni. Seda seetõttu, et mitte kallutada vastajat andma vastuseid ühest välja pakutud definitsioonist lähtuvalt.

Nii audiitorid kui ettevõtete juhid olid tugevalt nõus, et ettevõtte varade vargus, standarditega mittevastavuses olemine, üldtunnustatud raamatupidamispõhimõtete eiramine ning teadlikult kolmandate osapoolte eksitamine on pettused. Pettuse tõsiduse astmeid hinnates oldi nõus, et juhtkonna poolt toimepandud pettus on tõsisem kui töötajate poolt. Audiitorid ja juhid ei olnud pigem nõus väitega, et otsese isikliku kasu eesmärgil toimepandud pettus on tõsisem, kui organisatsiooni hüvanguks toimepandud pettus, mis on vastupidine Iraani tulemustele (Saeidi 2012). Samuti ei nõustunud Eestis väitega, et ettevõtte väline pettus on tõsisem kui ettevõtte sisene pettus.

Antud tulemused on kooskõlas magistritöös eelnevalt käsitletud kirjandusega. Juhtkonna poolt toimepandud pettus on tõsisem, sest juhtkonnal lasub vastutus pettuste ennetamise ees (ISA 240). Selles väites esines ainuke oluline erinevus audiitorite ja juhtide arvamuse vahel (vt Tabel 3). Audiitorid olid antud väitega nõus, kuid juhid pigem kahtleval seisukohal. Tavaliselt on

organisatsiooniülesed pettused tõsisemate tagajärgedega kui üksikisiku toimepandud pettused (vt alapeatükk 1.2.). Väliste ja siseste pettuse väite tulemuste analüüsis tuleb arvestada, et vastaja vastas küsimusele enda kogemusest lähtuvalt – kui mõni vastaja leiab, et suuremat kahju võib saada kolmandate osapoolte poolt, siis teine võib arvata, et ettevõtte sees toimepandud pettus on tõsisem. Uuringu põhjal saab öelda, et nii Eesti audiitorid kui ka juhid leiavad, et sisemine pettus on tõsisem kui väline pettus.

Joonis 5. Esimese ja teise ploki vastused (küsimused nr 1.1-2.3)
Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Kokkuvõtvalt on Eesti audiitoritel ja ettevõtete juhtidel on head teadmised pettuste olemusest ning märkimisväärset erinevust vastuste vahel ei esine (vt Tabel 4). Võrreldes Hollandi ja Iraaniga on Eesti audiitorid ja juhid teadlikumad pettuste olemusest (Hasink et al. 2009; Saeidi 2012).

Tabel 4. Pettuse definitsioonid ja tõsiduse astmed

Väide	Audiitorid	Ettevõtete juhid	T-test	Lahknevuse liik	Lahknevus tõestatud? **
<i>1. Pettus on ...</i>					
1.1. ... ettevõtte/organisatsiooni varade varus	6,48	6,54	-0,242	Teostamine	Ei
1.2. ... teadlik finantsaruandluse standarditega (nt IFRS) mittevastavuses olemine	6,13	6,32	-0,723	Teostamine	Ei
1.3. ... teadlik üldtunnustatud raamatupidamispõhimõtetega mittevastavuses olemine	6,18	6,41	-1,019	Teostamine	Ei
1.4. ... teadlik ettevõtte/organisatsiooni sise-eeskirjadega mittevastavuses olemine	5,98	5,76	0,831	Teostamine	Ei
1.5. ... teadlikult kolmandate osapoolte eksitamine	6,80	6,72	0,806	Teostamine	Ei
<i>2. Pettuste tõsiduse astmed</i>					
2.1. Juhtkonna poolt toimepandud pettus on tõsisem kui töötajate poolt toimepandud pettus	6,08	4,88	3,594***	Teostamine	Jah
2.2. Pettus, mis toob otsest isiklikku kasu, on tõsisem kui pettus, mis toob kasu ettevõttele/organisatsioonile	3,73	3,51	0,517	Teostamine	Ei
2.3. Kolmandate osapoolte poolt toimepandud pettus ettevõtte suhtes on tõsisem kui ettevõtte sees toimepandud pettus	2,65	2,55	0,323	Teostamine	Ei

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Märkused: 1) keskmine hinne 7-punktilise Likerti skaala põhjal

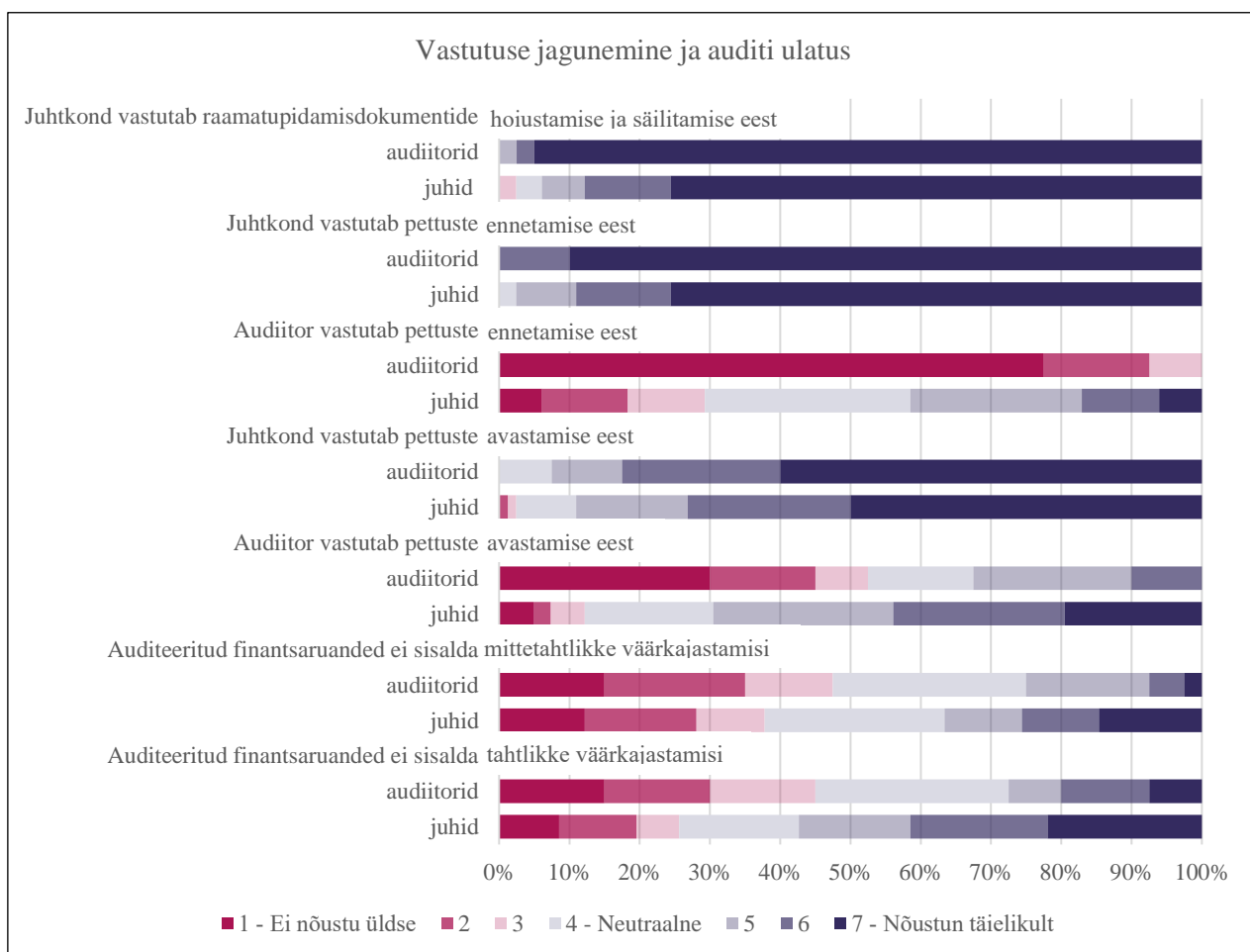
2) olulisuse astmed: *oluline nivool $p < 0,1$, ** oluline nivool $p < 0,05$, *** oluline nivool $p < 0,01$

Vastutuse jagunemine ja auditi ulatus

Suuremad erinevused audiitorite ja ettevõtete juhtide vahel hakkasid esinema alates väidete kolmandast plokist (vt Joonis 6). Siin tuli vastajal hinnata, kuidas jaguneb vastutus audiitori ja juhtkonna vahel pettuste raames ning missugust kindlust suudavad auditeeritud aruanded kasutajale anda. Mõlema grupi puhul hindasid vastajad juhtkonna vastutust kõrgemaks kui audiitorite oma, mis on positiivne, sest see viitab, et nii ettevõtete juhid kui ka audiitorid on teadlikud, et esmane vastutus pettuste korral lasub siiski juhtkonnal. Kõige olulisem tähelepanek kolmanda ploki tulemustest on asjaolu, et osade juhtide arvates on audiitorite ülesandeks pettuste ennetamine, samal ajal kui sisuliselt valdav enamus audiitoritest (78%) ei nõustunud antud väitega

üldse. Siinkohal on oluline märkida, et ei seadusandluse ega standardite järgi ei lasu audiitoril kohustust pettuste ennetamise osas – see ülesanne on juhtkonnal ja isikutel, kelle ülesandeks on valitsemine.

Ettevõtete juhid leidsid, et audiitorid on vastutavad pettuste avastamise eest, mille osas audiitorid jäid oma vastutes erimeelseks – oli audiitoreid, kes nõustusid väitega täielikult ning neid, kes ei nõustunud väitega üldse. Juhtkonna vastutust hindasid audiitorid kõrgemaks kui juhid, kuid erinevus kahe grupi vahel ei ole märkimisväärne. Audiitori järeldusotsusega antud kindluse suhtes olid audiitorid ja ettevõtete juhid eri arvamusel. Juhid arvasid, et auditeeritud aruanded ei sisalda tahtlikke väärkajastamisi ning audiitorid sellega pigem ei nõustunud. Mõlemad vastused olid oodatavad, sest tegu on ühe olulisema osaga auditi ootuste lahknevusest.

Joonis 6. Kolmanda ploki vastused (küsimused nr 3.1-3.7)
Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Eelnevalt kirjeldatu viitas, et osades küsimustes võib olla oluline erinevus audiitorite ja ettevõtete juhtide vastuste vahel. Väiteid analüüsiti t-testiga ning tulemused on toodud tabelis 5. Erinevused on tõestatud kõikide väidete korral välja arvatud 3.4. puhul, kus mõlemad grupid olid nõus, et juhtkonnal lasub vastutus pettuste avastamise eest. Audiitorid ei ole nõus, et neil lasub vastutus pettuste ennetamise osas, kuid ettevõtete juhid olid antud väites kahtleval seisukohal – oli juhte, kes nii ei arvanud, juhte, kes nii arvasid ning juhte, kes olid neutraalsed. See tähendab, et juhid ei ole audiitori vastutuses pettuste ennetamise korral niivõrd kindlad, kuid audiitorid leiavad, et neil selline vastutus puudub.

Oluline erinevus esines arvamuses audiitori vastutuses pettuste avastamise osas. Juhid kaldusid eeldama, et audiitoril eksisteerib eelnevalt viidatud vastutus, kuid audiitorid olid kahtleval seisukohal ning kaldusid arvama, et neil sellist vastutust ei ole. Siinkohal on esimene viide sellele, et Eestis võib esineda audiitorite teadmatust enda kohustuste osas ehk teisisõnu puuduliku teostamise lõhe (vt alapeatükk 2.1). Nagu kirjeldatud eelnevalt alapeatükis 1.3, on audiitoril vastutus tuvastada pettusest tulenevad riskid ning planeerida vastavad protseduurid nende riskide adresseerimiseks. Samas pakub autor võimaluse, et antud väite vastuste suur varieeruvus audiitorite seas võib viidata ka sellele, et väide ei olnud vastaja jaoks piisavalt selgelt sõnastatud.

Oluliselt erines audiitorite ja juhtide arvamus selle osas, mis kindlust auditeeritud aruanded suudavad anda. Nii juhid kui ka audiitorid ei nõustunud ega mittenõustunud täielikult väitega, kas auditeeritud aruanded võivad sisaldada mittetahtlikke väärkajastamisi. Audiitorid kaldusid pigem arvama, et sellist kindlust auditeerimisega ei suudeta anda ning juhid kaldusid arvama, et sellist kindlust antakse või tuleks anda. Kui välja arvata väite 3.5 tulemused, siis võib öelda, et audiitorite vastused on kooskõlas ISA 240 standardiga, mis määratlevad audiitori kohustused pettuste korral. Samas esineb osade väidete korral oluline erinevus audiitori ja juhtide arvamuse vahel, mis tõestab, et Eestis esineb teostamise lõhe. Eelnev viitab, et avalikkust tuleks teavitada audiitori tegelikust rollist pettuste ennetamise ja tuvastamise osas ning selles osas, millist kindlust on võimalik auditeeritud aruannetega anda.

Tabel 5. Vastutuse jagunemine ja auditi ulatus

Väide	Audiitorid	Ettevõtete juhid	T-test	Lahknevuse liik	Lahknevus tõestatud? **
3. Vastutuse jagunemine ja auditi ulatus					
3.1. Juhtkond vastutab raamatupidamisdokumentide hoiustamise ja säilitamise eest	6,93	6,55	3,186***	Teostamine	Jah
3.2. Juhtkond vastutab pettuste ennetamise eest	6,90	6,62	2,912***	Teostamine	Jah
3.3. Audiitor vastutab pettuste ennetamise eest	1,30	4,11	-14,331***	Standardid	Jah
3.4. Juhtkond vastutab pettuste avastamise eest	6,35	6,09	1,264	Teostamine	Ei
3.5. Audiitor vastutab pettuste avastamise eest	3,15	5,09	-6,074***	Teostamine	Jah
3.6. Auditeeritud finantsaruanded ei sisalda mittetahtlike väärkajastamisi	3,38	3,99	-1,735**	Standardid	Jah
3.7. Auditeeritud finantsaruanded ei sisalda tahtlikke väärkajastamisi	3,65	4,67	-2,779***	Teostamine	Jah

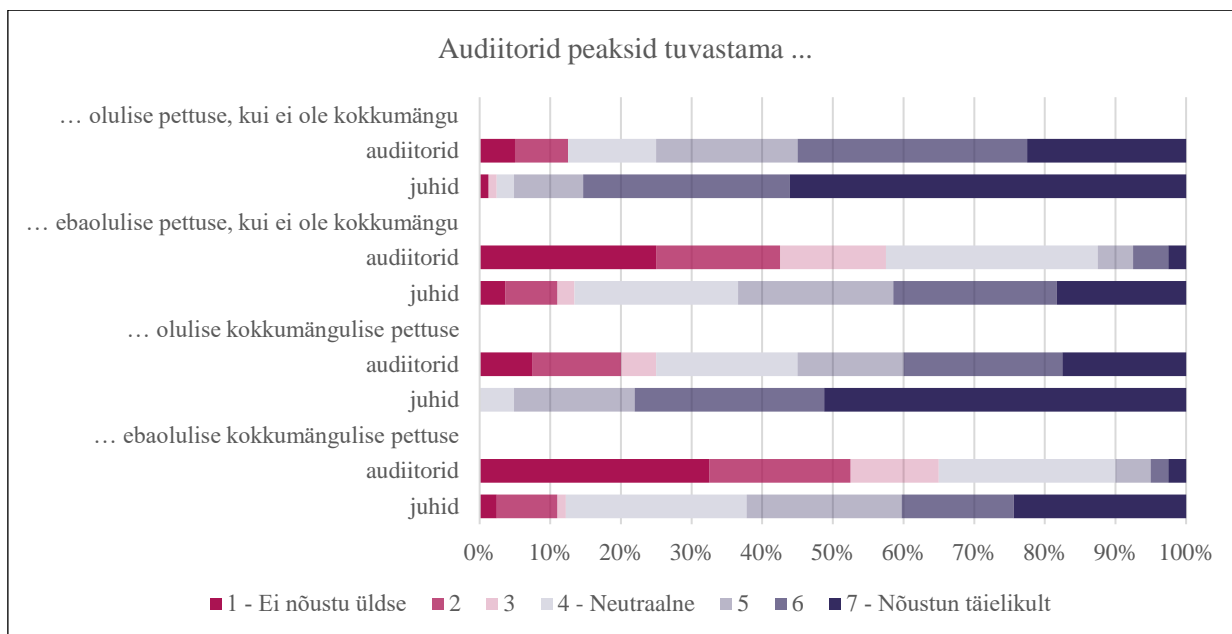
Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Märkused: 1) keskmine hinne 7-punktilise Likerti skaala põhjal

2) olulisuse astmed: *oluline nivool $p < 0,1$, ** oluline nivool $p < 0,05$, *** oluline nivool $p < 0,01$

Audiitori suutlikkus pettusi tuvastada

Auditi ootuste lahknevuse üheks peamiseks komponendiks on mõistlikkuse lõhe ehk olukord, mil avalikkus ootab audiitorilt midagi muud, kui saab audiitoritelt mõistlikkuse piirides oodata. Autori poolt läbiviidud uuringus käsitles mõistlikkuse lõhe peamiselt küsimustiku neljas osa, mille vastused on toodud joonisel 7. Jooniselt nähtub, et audiitorite ja juhtide vastused on erinevad. Audiitorid leiavad, et nad peaksid olema võimelised tuvastama pettuse, mis on oma summalt või olemuselt oluline, seda nii kokkumängulise pettuse kui ka mitte kokkumängu korral. Juhid eeldavad audiitoritelt igasuguse pettuse tuvastamist, olenemata sellest, kas tegu oli kokkumänguga või kas pettus on oluline. Samuti leidis audiitoreid, kes arvasid, et olulise kokkumängulise pettuse tuvastamine on nende tööülesannete seas. ISA 240 kirjeldab, et kokkumängulist pettust on keerulisem tuvastada kui tavalist pettust, sest see võib olla peaaegu märkamatu ning hoolikalt varjatud. Järelikult ei peaks kokkumängulise pettuse tuvastamist ettevõtete juhid audiitorilt ega audiitorid endalt eeldama.

Joonis 7. Neljanda ploki vastused (küsimused nr 4.1-4.4)
Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Kõikide väidete puhul on erinevus tõestatud (vt Tabel 6). Ettevõtete juhid ootavad pettuste avastamise osas rohkem, kui audiitorid leiavad, et neilt võiks oodata. Seda kinnitavad allpool tabelis toodud testide tulemused, kust on näha, et kõigi nelja väite puhul on audiitorite keskmine hinne oluliselt madalam kui juhtide oma. Antud ploki tulemuste põhjal on kinnitatud magistritöö kolmas hüpotees, et ettevõtete juhid eeldavad audiitorilt igasuguse pettuse avastamist olenemata selle olulisusest finantsaruannetele. Antud hüpoteesi käsitleb ka küsimustiku küsimus nr 5.6.

Tabel 6. Audiitori suutlikkus pettusi tuvastada

Väide	Audiitorid	Ettevõtete juhid	T-test	Lahknevuse liik	Lahknevus tõestatud?*
4. <i>Audiitorid peaksid tuvastama ...</i>					
4.1. ... olulise pettuse, kui ei ole kokkumängu	5,23	6,20	-3,760***	Teostamine	Jah
4.2. ... ebaolulise pettuse, kui ei ole kokkumängu	2,98	4,95	-6,388***	Mõistlikkus	Jah
4.3. ... olulise kokkumängulise pettuse	4,60	6,24	-5,209***	Mõistlikkus	Jah
4.4. ... ebaolulise kokkumängulise pettuse	2,68	5,01	-7,518***	Mõistlikkus	Jah

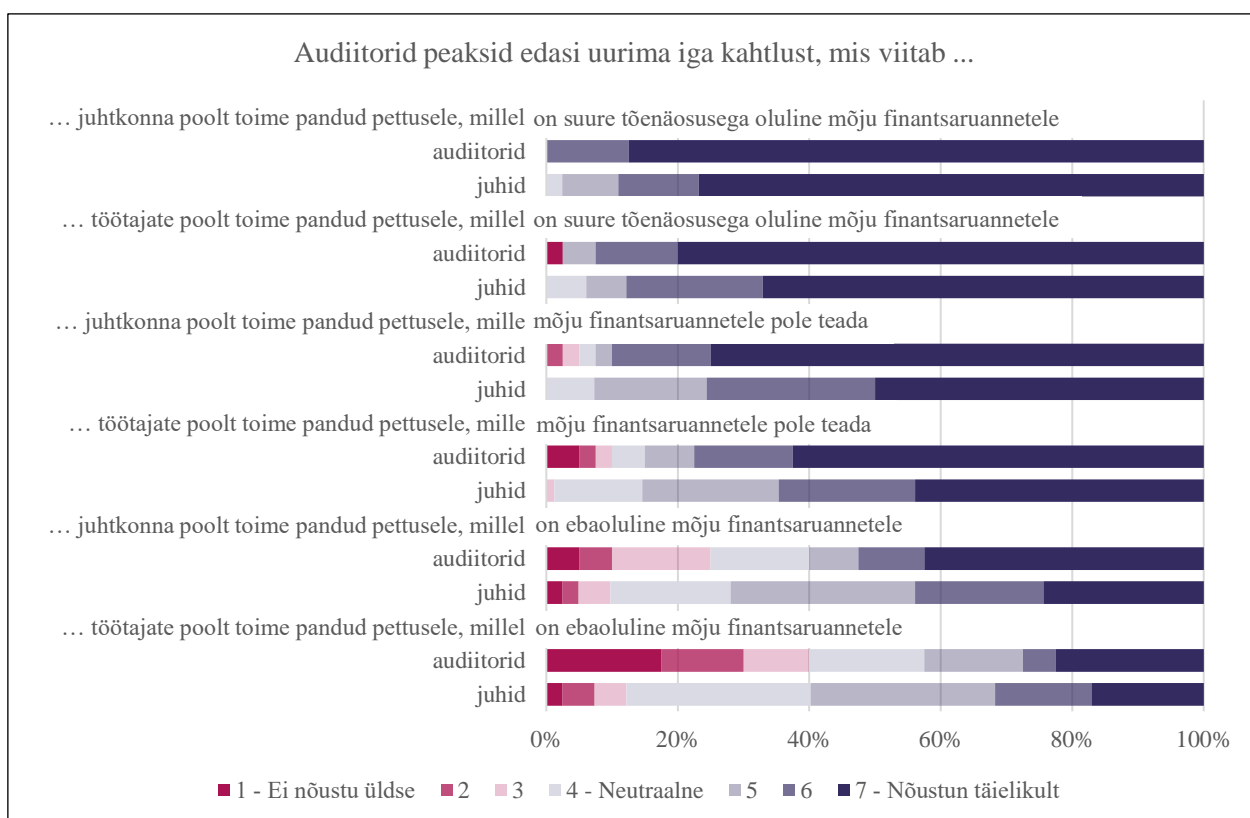
Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Märkused: 1) keskmine hinne 7-punktilise Likerti skaala põhjal

2) olulisuse astmed: *oluline nivool $p < 0,1$, ** oluline nivool $p < 0,05$, *** oluline nivool $p < 0,01$

Audiitori kohustused pettuse kahtluse korral

Küsimustiku viiendas osas paluti hinnata audiitori kohustusi pettuse kahtluse korral. Tulemused on toodud joonisel 8. Nii audiitorid kui ka juhid arvavad, et audiitorid peaksid edasi uurima pettusi, millel on suure tõenäosusega oluline mõju või mille mõju finantsaruannetele pole veel teada. Ebaoluliste pettuste korral olid vastuste keskmised hinded madalamad ehk esines rohkem neutraalsust ning vastuste varieeruvust. Üleüldiselt hindasid audiitorid enda kohustusi suuremaks, kui seda tegid juhid.

Joonis 8. Viienda ploki vastused (küsimused nr 5.1-5.6)

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Selleks, et öelda, kas audiitorite ja juhtide vastustes oli olulisi erinevusi, viidi läbi t-testid (vt tabel 7). Esimese ja viimase väite puhul on erinevus tõestatud ehkki mõlemad grupid kaldusid selle poole, et pettusi tuleks edasi uurida. Audiitorid lähtuvad oma töös olulisuse printsiibist, kuid ettevõtete juhtidele võiks meeldida, kui audiitor suudab neid aidata igasuguse pettuse tuvastamisel. Üleüldiselt leidsid mõlemad grupid, et audiitorid peaksid kahtluse esinemise korral pettusi uurima, kuid audiitorid väitsid kindlamalt, et edasi tuleks uurida olulisi pettusi olenemata selle toimepanijast ning juhtkonna pettusi, mille mõju pole teada. Juhid seevastu leidsid, et võiks edasi uurida ka ebaselge või ebaolulise mõjuga töötajate poolt toimepandud pettuse kahtlusi.

Tabel 7. Audiitori kohustused pettuse kahtluse korral

Väide	Audiitorid	Ettevõtete juhid	T-test	Lahknevuse liik	Lahknevus tõestatud? **
5. Audiitorid peaksid edasi uurima iga kahtlust, mis viitab ...					
5.1. ... juhtkonna poolt toime pandud pettusele, millel on suure tõenäosusega oluline mõju finantsaruannetele	6,88	6,63	2,460***	Teostamine	Jah
5.2. ... töötajate poolt toime pandud pettusele, millel on suure tõenäosusega oluline mõju finantsaruannetele	6,63	6,49	0,764	Teostamine	Ei
5.3. ... juhtkonna poolt toime pandud pettusele, mille mõju finantsaruannetele pole teada	6,50	6,15	1,603*	Teostamine	Ei
5.4. ... töötajate poolt toime pandud pettusele, mille mõju finantsaruannetele pole teada	6,03	5,93	0,333	Teostamine	Ei
5.5. ... juhtkonna poolt toime pandud pettusele, millel on ebaoluline mõju finantsaruannetele	5,15	5,23	-0,233	Teostamine	Ei
5.6. ... töötajate poolt toime pandud pettusele, millel on ebaoluline mõju finantsaruannetele	4,05	4,87	-2,160**	Mõistlikkus	Jah

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

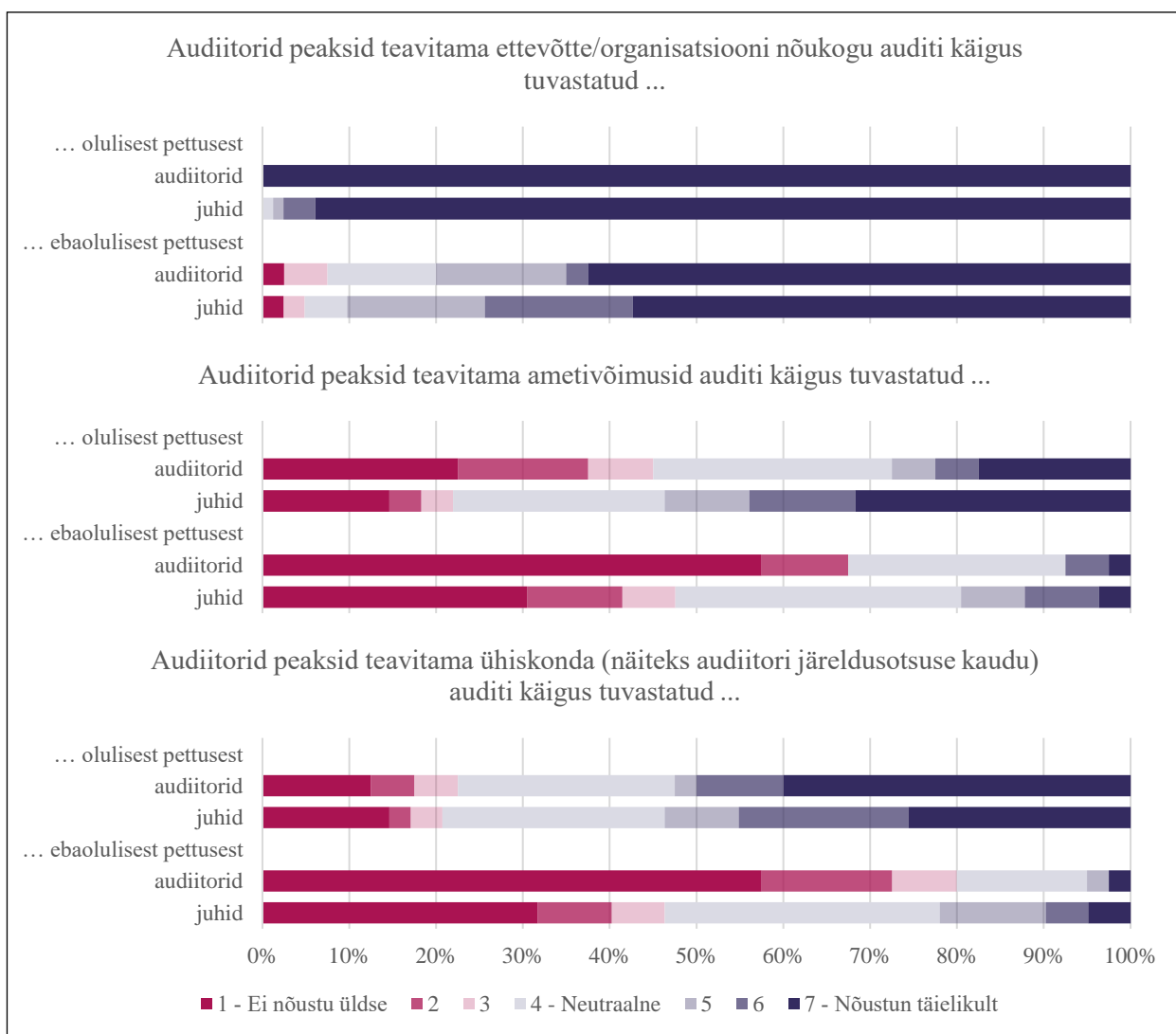
Märkused: 1) keskmine hinne 7-punktilise Likerti skaala põhjal

2) olulisuse astmed: *oluline nivool $p < 0,1$, ** oluline nivool $p < 0,05$, *** oluline nivool $p < 0,01$

Audiitori kohustused pettusest teavitamisel

Kuuendas, seitsmendas ja kaheksandas osas hindasid vastajad audiitori kohustusi pettusest teavitamisel. Vastuste jagunemine on näidatud joonisel 9. Nii juhid kui audiitorid kaldusid arvama, et igasuguse pettuse korral tuleks teavitada ettevõtte või organisatsiooni nõukogu. ISA standardite järgi tuleb valitsejaid (siinkohal ettevõtte/organisatsiooni nõukogu) teavitada eelkõige olulistest pettustest ning varasema kokkuleppe korral ka ebaolulistest pettustest. Uuringu tulemused viitavad, et Eestis eeldatakse nõukogu informeerimist igasuguse pettuse korral. Vastajad ei leidnud, et ebaolulise pettuse korral tuleks teavitada ametivõimusi või mainida seda audiitori järeldusotsuses. Oluliste pettuste korral olid mõlemad grupid kahtleval seisukohal, kas tuleks

teavitada ametivõimused ja/või avalikkust või mitte – osad arvasid, et seda tuleks teha, ning leidsid neid, kes ei pidanud seda vajalikuks.

Joonis 9. Kuuenda, seitsmenda ja kaheksanda ploki vastused (küsimused nr 6.1-8.2)

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Vastuste erinevust analüüsid, ei selgunud olulisi erinevusi audiitorite ja juhtide vahel nõukogu teavitamise osas (vt Tabel 8). Mõlemad grupid olid ühisel arvamusel, et ettevõtte nõukogu tuleb teavitada olenemata pettuse olulisusest. Audiitorid ja juhid olid kahtleval seisukohal, kas olulisest pettusest tuleks teavitada ametivõimused ning ebaolulise pettuse tuvastamise korral ei pidanud kumbki vastajasgrupp seda vajalikuks. Samas esines kahe eelneva väite puhul oluline erinevus kahe grupi arvamuses. Ettevõtete juhid kaldusid selle poole, et ametivõimused võiks teavitada olulisest pettusest ning ebaolulise pettuse korral olid audiitorid kindlamad, et seda ei peaks tegema. Mõlemad vastajagrupid olid pigem neutraalsel seisukohal, kas audiitori järeldusotsuse kaudu võiks

ühiskonda olulistest pettustest teavitada. Ebaolulise pettuse korral ei peetud seda vajalikuks Uuringu järelalusena ei leia autor vajadust Eestis audiitori järelalusotsuse sõnastuse täiendamist pettuste osas, sest vastavate väidete keskmised hinded olid neutraalsed ehk skaalal nelja lähedal.

Autor soovib juhtida tähelepanu väidete nr 7.1 ja 8.1 keskmistele hinnetele. Tulemused on suhteliselt neutraalsed (4 lähedal), mis võib tähendada, et ei audiitorid ega juhid ei ole kindlad audiitori kohustustest väliste osapoolte teavitamise osas. Eestis audiitorile rakenduvaid seadusi ja standardeid uurides, jõudis autor samuti järelalusele, et nimetatud valdkond on mõnes osas määratlemata (vt alapeatükk 1.3).

Tabel 8. Audiitori kohustused pettusest teavitamisel

Väide	Audiitorid	Ettevõtete juhid	T-test	Lahknevuse liik	Lahknevus tõestatud? **
6. Audiitorid peaksid teavitama ettevõtte/organisatsiooni nõukogu auditi käigus tuvastatud ...					
6.1. ... olulisest pettusest	7,00	6,90	2,038**	Teostamine	Jah
6.2. ... ebaolulisest pettusest	5,95	6,12	-0,635	Standardid	Ei
7. Audiitorid peaksid teavitama ametivõimused auditi käigus tuvastatud ...					
7.1. ... olulisest pettusest	3,63	4,74	-2,748***	Standardid	Jah
7.2. ... ebaolulisest pettusest	2,25	3,16	-2,625***	Standardid	Jah
8. Audiitorid peaksid teavitama ühiskonda (näiteks audiitori järelalusotsuse kaudu) auditi käigus tuvastatud ...					
8.1. ... olulisest pettusest	4,90	4,72	0,450	Standardid	Ei
8.2. ... ebaolulisest pettusest	2,00	3,18	-3,550***	Standardid	Jah

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

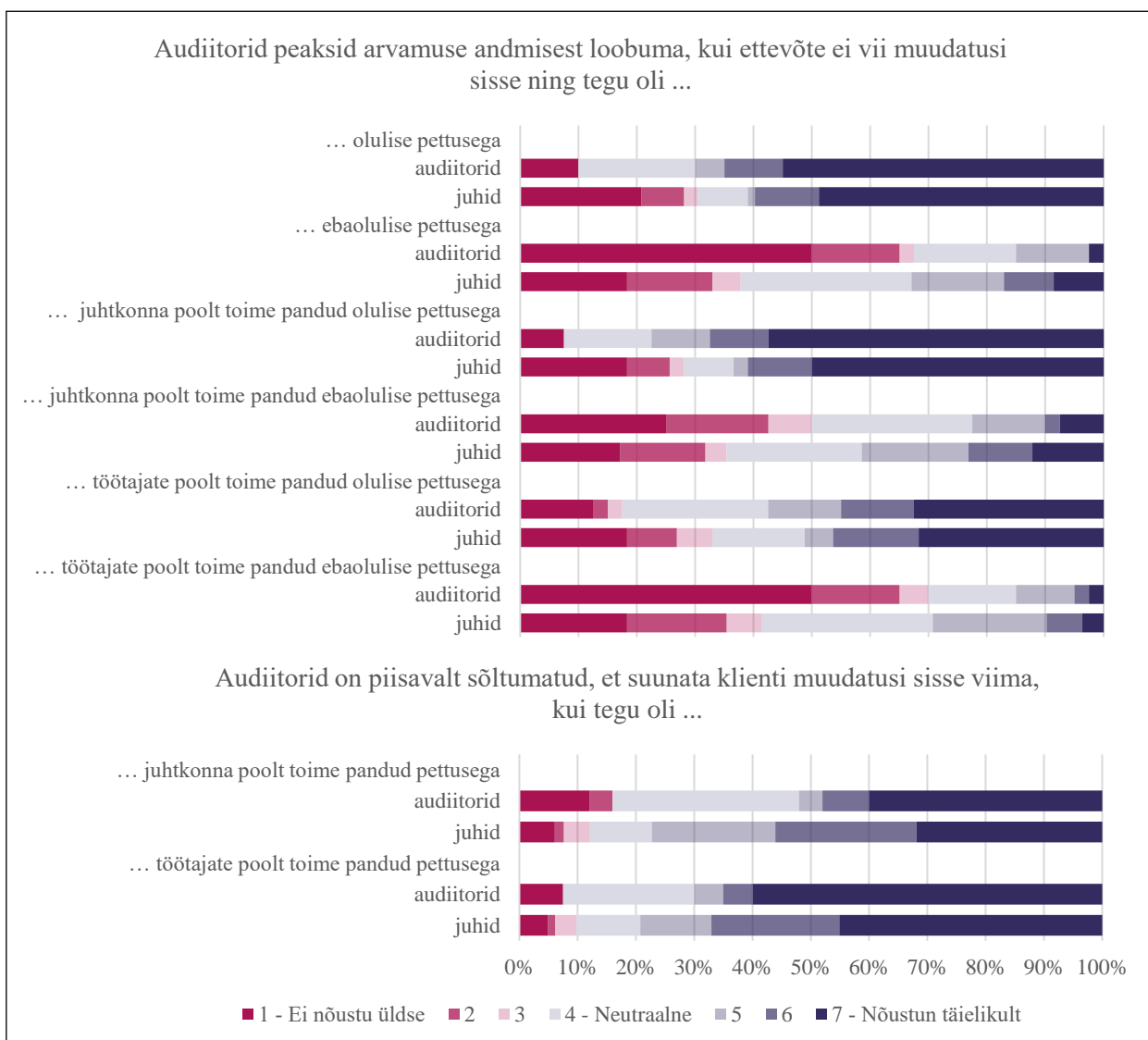
Märkused: 1) keskmine hinne 7-punktilise Likerti skaala põhjal

2) olulisuse astmed: *oluline nivool $p < 0,1$, ** oluline nivool $p < 0,05$, *** oluline nivool $p < 0,01$

Audiitori sõltumatus

Küsimustiku esimese osa viimases kahes plokis tuli hinnata, millisel juhul peaks audiitor arvamuse andmisest loobuma ning kas audiitor on piisavalt sõltumatu. Alljärgneval joonisel 10 on toodud tulemused gruppide lõikes. Oluliste pettuste korral, olenemata selle toimepajast, hindavad nii audiitorid kui ka juhtkond, et audiitor peaks arvamuse andmisest loobuma, kui ettevõtte ei vii

pettuse parandamiseks sisse muudatusi. Ebaoluliste pettuste korral ei leitud, et tuleks arvamuse andmisest loobuda.

Joonis 10. Üheksanda ja kümnenenda ploki vastused
Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Nagu selgub järgmisest tabelist 9 on erinevus tõestatud väidete 9.2, 9.3, 9.4 ja 9.6 korral. Ebaolulise pettuse korral arvasid audiitorid, et arvamuse andmisest ei peaks loobuma, kuid juhid jäid kahtlevale seisukohale. Juhtkonna poolt toimepandud oluliste pettuste korral väitsid audiitorid kindlamalt, et audiitoril tuleks töövõtet taanduda. Ebaolulise juhtkonna pettuse korral olid mõlemad grupid suhteliselt neutraalseid, kuid audiitorid leidsid pigem, et nad ei peaks ennast taandama. Saab öelda, et audiitorite arvamus on kooskõlas Eestis kehtiva seadusandlusega (vt alapeatükk 1.3).

Tabel 9. Audiitori sõltumatus

Väide	Audiitorid	Ettevõtete juhid	T-test	Lahknevuse liik	Lahknevus tõestatud? **
9. <i>Audiitorid peaksid arvamuse andmisest loobuma, kui ettevõtte ei vii muudatusi sisse ning tegu oli ...</i>					
9.1. ... olulise pettusega	5,60	4,90	1,544*	Teostamine	Ei
9.2. ... ebaolulise pettusega	2,38	3,70	-3,764***	Standardid	Jah
9.3. ... juhtkonna poolt toime pandud olulise pettusega	5,80	5,24	1,987**	Standardid	Jah
9.4. ... juhtkonna poolt toime pandud ebaolulise pettusega	3,23	3,93	-1,878**	Standardid	Jah
9.5. ... töötajate poolt toime pandud olulise pettusega	4,90	4,51	0,905	Standardid	Ei
9.6. ... töötajate poolt toime pandud ebaolulise pettusega	2,38	3,48	-3,323***	Standardid	Jah
10. <i>Audiitorid on piisavalt sõltumatud, et suunata klienti muudatusi sisse viima, kui tegu oli</i>					
10.1. ... juhtkonna poolt toimepandud pettusega	5,73	5,71	-0,053	Teostamine	Ei
10.2. ... töötajate poolt toimepandud pettusega	5,73	5,71	-0,053	Teostamine	Ei

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Märkused: 1) keskmine hinne 7-punktilise Likerti skaala põhjal

2) olulisuse astmed: *oluline nivool $p < 0,1$, ** oluline nivool $p < 0,05$, *** oluline nivool $p < 0,01$

Lisaks selgub viimase ploki tulemustest, et ei audiitorid ega juhid arva, et Eestis oleks probleeme audiitori sõltumatusega. Autor leiab, et see on positiivne tulemus Eesti audiitortegevuse mainele, sest just audiitori sõltumatus on erinevates rahvusvahelistes finantsskandaalides kahtluse alla sattunud.

3.3. Järeldused ja ettepanekud

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on tuvastada, kas Eestis esineb auditi ootuste lahknevust audiitorite ja juhtide vahel. Töö eesmärgi saavutamiseks püstitati kolm hüpoteesi. Hüpoteeside kontrollimiseks viidi läbi uuring Eesti vandeaudiitorite ja ettevõtete juhtide seas. Nagu eelnevalt käsitletud võib auditi ootuste lahknevust vaadata kahest peamisest osast nagu teostuse lõhe ja

mõistlikkuse lõhe. Teostuse lõhe jaguneb omakorda (audiitori) puuduliku teostamise ning puudulike standardite lõheks. Vastavalt läbiviidud uuringu tulemustele esineb Eestis auditi ootuste lahknevus vastavalt (vt Tabel 10).

Tabel 10. Auditi ootuste lahknevus Eestis

		Audiitorid	Ettevõtete juhid	T-test	Lahknevus tõestatud? **
Kõik väited	N	1560	3198	5,942***	Jah
	Keskmine	4,815	5,217		
	SD	2,287	2,060		
	Mediaan	5	5		
Puudulik teostamine	N	920	1886	0,159	Ei
	Keskmine	5,714	5,726		
	SD	1,881	1,753		
	Mediaan	7	7		
Puudulikud standardid	N	480	984	5,817***	Jah
	Keskmine	3,506	4,224		
	SD	2,271	2,088		
	Mediaan	4	4		
Ebamõistlikud ootused	N	160	328	9,543***	Jah
	Keskmine	3,575	5,268		
	SD	1,967	1,529		
	Mediaan	4	5		

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Märkused: 1) N – vastajate arv korrutatud vastava teema küsimuste arvuga
 2) keskmine hinne 7-punktilise Likerti skaala põhjal
 3) olulisuse astmed: *oluline nivool $p < 0,1$, ** oluline nivool $p < 0,05$, *** oluline nivool $p < 0,01$

Tulemustest selgub, et Eestis esineb auditi ootuste lahknevus audiitorite ja ettevõtete juhtide arvamuses audiitori rollis pettuste korral. Lahknevuse komponentideks Porter (1993) järgi on puudulikud standardid ja ebamõistlikud ootused. Täpsemalt öeldes on Eesti ootuste lahknevuse põhjustajaks esiteks puudulikud ja ebaselged standardid, mis määratleksid audiitori ülesandeid pettuste korral ning teiseks ebamõistlikud ootused audiitorile pettuste avastamise osas. Puuduliku teostamise lõhet antud tööga täielikult ei kinnitatud. Esines küll erinevusi osades teostamise lõhet käsitlevates väidetes (9s väites 24st), kuid see pole piisav ning vajaks vajadusel täiendavaid uuringuid. Samuti ei tuvastanud teostamise lõhet Tamm (2012). Siit võib järeldada, et 10 aastaga ei ole toimunud erilisi muutusi juhtide arvamuses audiitori suutlikkuses ja pädevuses ning sellega ollakse endiselt rahul.

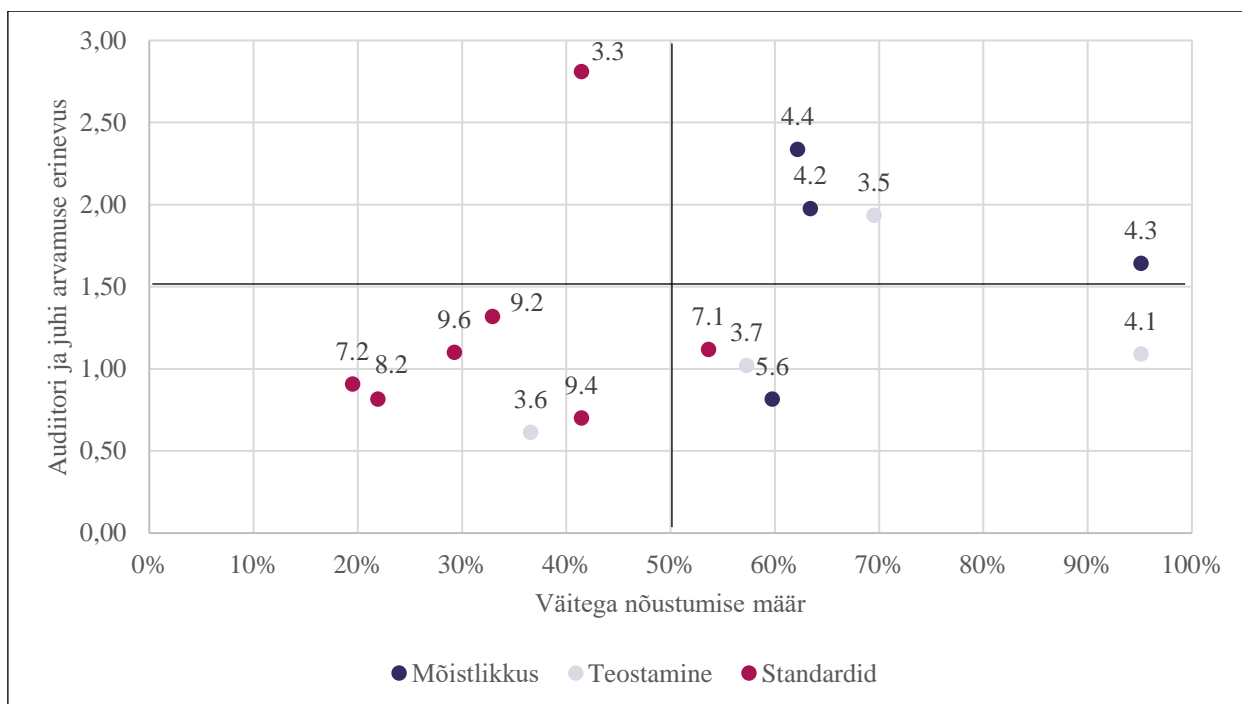
Töö esimene hüpotees „Eestis esineb auditi ootuste lahknevus audiitori ja ärijuhtide vahel“ on tõestatud, sest uuringu tulemusena esines lahknevus mitmetes erinevates väidetes. Tabelist 10 nähtub, et ootuste lahknevus on tõendatud isegi olulisuse nivool 0,01. Kõige suurem erinevus esines väites 3.3 „Audiitor vastutab pettuste ennetamise eest“ (vt Tabel 5), mis viitab, et Eesti juhid pole täielikult teadlikud audiitori rollist ning ootavad audiitoritelt oluliselt rohkem, kui on nende ülesanded. Samuti võib see tähendada, et avalikkuse arvates pole audiitorile kehtivad auditeerimisstandardid piisavad ning pettuste ennetamine peaks olema audiitori tööülesanne. See tähendab, et avalikkuse ootused audiitoritele on ebarealistlikud, sest audiitori roll on ettevõtte finantsaruannete kontrollimine ning nende õigsuse ja usaldusväärsuse hindamine mitte ettevõtte tegevusse sekkumine.

Teine hüpotees käsitles juhtide ootusi audiitori tööle ning oli sõnastatud järgnevalt: „Ettevõtte juht eeldab audiitorilt rohkem, kui on tema kohustused talle kehtivate seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi.“ Antud hüpoteesi tõestamiseks olid töös väited, mis olid seotud standarditega. Tabelist 10 nähtub, et Eestis esineb puudulike standardite lõhe, seega siit saab järeldada, et autori püstitatud hüpotees on tõendatud. Lisaks toob autor välja, et Eesti seadusandluses on mõned kohad pettustest teavitamise osas reguleerimata ning vajaksid täiendavaid uuringuid, mis on antud magistr töö ulatusest väljas. Autor pakub standardite lõhe vähendamiseks välja võimaluse Eestis kehtivaid juhendeid täiendada. Teavitamiskohustuse osas leiab autor, et Hollandis kehtiv „otsustuspuu“ (vt Lisa 2) on heaks näiteks, kuidas võiks ka siin teavitamist reguleerida.

Kolmanda hüpoteesi „Ettevõtte juht eeldab, et audiitor peab auditi käigus tuvastama igasuguse pettuse olenemata selle olulisusest finantsaruannetele“ tõendamiseks olid küsitluses väited 4.2-4.4 ja 5.6, kus vastajal paluti hinnata audiitori suutlikkust tuvastada pettus olenemata selle olulisusest ja kokkumängulisusest. Kõikides väidetes esines oluline erinevus audiitorite ja juhtide arvamusel ehk saab öelda, et autori püstitatud kolmas hüpotees on tõestatud. Juhid eeldavad, et audiitorid peavad auditi käigus tuvastama igasuguse pettuse olenemata selle rahalisest suuruselt. Selline ootus on ebarealistlik, eriti kui tegu on kokkumängulise pettusega.

Olles tuvastanud auditi ootuste lahknevuse esinemise ja selle põhjused on oluline määratleda, kas tegu on olulise vahega ning seega, kas selle vähendamine on mõistlik. Olulisuse hindamisel tuleb arvestada mitte ainult erinevuse suurusel ehk kahe grupi keskmiste skooride vahet, vaid ka seda, kui oluliseks juhid antud teemat peavad (Hassink *et al.* 2009). Alljärgnev joonis 11 kirjeldab

väidete olulisuste erinevust, kus horisontaalteljel on toodud väitega nõustumise määr protsentides ning vertikaalteljel audiitori ja juhi keskmiste skooride vahe. Väitega nõustumise määra jaoks leiti mitu % juhtidest vastas antud väitele Likerti skaalal 5, 6 või 7. Kokku esines oluline erinevus 21s väites 39st. Joonisel on toodud ainult need väited, kus audiitorite keskmised hinded olid madalamad kui juhtide omad ehk juhid ootasid audiitorilt rohkem. Väited, kus esines erinev olulisus, kuid vastupidises suunas (väited 2.1, 3.1, 3.2, 5.1, 6.1 ja 9.3), viitab auditi lahknevuses sellele, et audiitorid on oma rollist ja kohustustest teadlikumad kui juhid ning tegu on nii öelda positiivse ootuse lahknevusega. Seega sellise lahknevuse vähendamine ei ole relevantne.

Joonis 11. Auditi ootuste lahknevuse eri osade tähtsus
Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Joonis on jagatud neljaks osaks vastavalt teema olulisusele. Ülemine parempoolne ehk esimene veerand viitab lahknevustele, mille vähendamisega tuleb tegeleda kõige rohkem, samal ajal kui alumises vasakpoolses ehk kolmandas veerandis on need teemad, mis ei ole juhtide jaoks niivõrd olulised. Ehkki teostamise lõhe ei ole antud uuringuga kinnitatud, on näha ülevalolevalt jooniselt, et näiteks väite 3.5 puhul on tegemist väga olulise teemaga. Väiteks 3.5 oli, et „audiitor vastutab pettuste avastamise eest“ ning erinevus seisnes peamiselt selles, et audiitorite keskmine hinne jäi 4 ehk neutraalsuse lähedale ja pigem kaldus mittenõustumise poole, kuid juhtide arvates on pettuste avastamine üks audiitori ülesannetest. Siinkohal nõustub autor, et pettuste avastamine on

audiitori ülesandeks, kuid toob välja võimaluse, et väide võis olla audiitorite jaoks ebapiisavalt sõnastatud, arvestades et ebaoluliste ja kokkumänguliste pettuste tuvastamine ei ole audiitori ülesanneteks. Sellegi poolest on oluline, et audiitorid mõistaksid enda kohustusi pettuseriskide hindamise osas, seega pettuse teemaline pidev täiendõppe läbiviimine on igal juhul vajalik ja tuleb jätkata.

Tabelis 11 on eelneva joonise põhjal välja toodud peamised auditi ootuse lahknevuse lõhed Eestis ning pakutud võimalused nende vähendamiseks. Olulisteks teemadeks on need, mis asusid joonisel esimeses, teises või neljandas veerandis. Välja on toodud ka puuduliku teostamisega seotud väited ehkki teostamise lõhe antud uuringuga täielikku kinnitust ei leidnud. Sellegi poolest leidis teostamise osas mitmeid olulisi kitsaskohti, mida tuleb adresseerida.

Tabel 11. Uuringu tulemused

Väide	Lahknevuse liik	Lahendus
Audiitor vastutab pettuste ennetamise eest (3.3) Audiitorid peaksid teavitama ametivõimused olulisest pettusest (7.1)	Standardid	Avalikkuse teavitamine audiitori töö ulatusest ning juhtkonna ülesannetest; standardite täiendamine, et need vastaksid avalikkuse ootustele
Audiitor vastutab pettuste avastamise eest (3.5) Audiitor peab tuvastama olulise pettuse, kui ei ole kokkumängu (4.1) Auditeeritud finantsaruanded ei sisalda tahtlikke väärkajastamisi (3.7)	Teostamine	Audiitori täiendav harimine tema kohustuste osas pettuste korral
Audiitor peab tuvastama (eba)olulise kokkumängulise pettuse (4.3, 4.4) Audiitor peab tuvastama ebaolulise pettuse, kui ei ole kokkumängu (4.2) Audiitor peab edasi uurima iga kahtlust, mis viitab ebaolulisele töötajate poolt toimepandud pettusele (5.6)	Mõistlikkus	Avalikkuse teadvustamine audiitori töö ulatusest ja piirangutest

Allikas: autori koostatud läbiviidud uuringu põhjal

Uuringu piiranguteks võib pidada, et vähese vastamisaktiivsuse ja mugavusvalimite tõttu ei pruugi valimid olla esinduslikud kogu populatsioonile. Ettevõtete juhtide puhul tuli valimit kitsendada erinevate kriteeriumite abil. See tähendab, et autori valitud kitsendused ei pruugi olla täpsed esindama Eesti ettevõtete juhtide populatsiooni. Samuti arvestades, et audiitorite puhul oli võimalik saata küsitlus kogu populatsioonile, võivad audiitorite vastused olla ülesindatud, samal ajal kui juhtide omad alaesindatud. Teine piirang esineb kõikides küsimustikku kasutavates

uuringutes (Hassink *et al.* 2009, 98). Vastajad võivad tundliku teema puhul kalduma vastama sotsiaalselt aktsepteeritaval viisil, mis võib tähendada, et vastused ei pruugi peegeldada vastaja tegelikku arvamust. Samuti võisid osad kutse saanud isikud loobuda küsimustikule vastamisest, kartes, et nende vastuseid on võimalik nende isikuga siduda. Seda riski on autor minimaliseerinud lubades tagada vastajale täieliku anonüümsuse.

Autor pakub välja võimalikud variandid antud teema edasi uurimiseks. Üheks võimaluseks on korrata sama uuringut teatud perioodi möödumisel, nii nagu seda tegi Porter *et al.* (2004) ning võrrelda tulemusi praeguste tulemustega. Uuringu kordamine oleks asjakohane, kui pärast käesoleva magistritöö kirjutamist on täiendatud standardeid, või on sisse viidud muudatusi Eestis audiitortegevuse korralduses. Sellisel juhul saaks võrrelda, kas auditi ootuste lahknevust on suudetud sisseviidud meetmetega vähendada.

Teiseks võimaluseks on läbi viia sarnane pettustele suunatud uuring kaasates ettevõtete juhtide asemel finantsaruannete väliseid kasutajaid ning tuvastada, kas esineb lahknevus audiitorite ja väliste osapoolte vahel. Investoorite ja pankurite ootuste uurimine on üks enimlevinuid praktikaid auditi ootuste lahknevuse kaardistamisel (Hassink *et al.* 2009) ning annaks seega ülevaate kuivõrd laiaulatusliku nähtusega on Eestis tegu. Eesti kontekstis on kasutajate ootusi uurinud Vist (2019), kuid töös keskenduti pettuste asemel audiitori arvamuse olulisusele.

Lisaks leiab autor, et täpsemalt tuleks Eesti kontekstis käsitleda audiitori sõltumatust ja sellega seotud probleeme. Käesolev uuring viitas, et ei esine erinevust audiitori ja ettevõtte juhi arvamuses audiitori sõltumatuse osas, mis aga ei tähenda, et sõltumatusega probleemid puuduvad. Varasemad uuringud ja aset leidnud finantskandaalid näitavad (vt alapeatükk 1.2), et audiitori sõltumatus on üks peamisi põhjuseid pettuste esinemisel. Seega selle uurimine oleks asjakohane ning aitaks tuvastada Eestis samasisulisi kitsaskohti ja leida lahendusi sõltumatuse suurendamiseks.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärgiks oli tuvastada, kas Eestis esineb auditi ootuste lahknevust audiitorite ja ärijuhtide vahel ning välja selgitada audiitori tegelikud kohustused äriühingutega seotud pettuste korral. Töö esimeses osas andis autor ülevaate audiitori rollist ühiskonnas, tutvustas viimase aja olulisemaid finantspettusi ning selgitas audiitori kohustusi pettusetes osas. Töö teises osas avas autor auditi ootuste lahknevust erinevate teooriate kohaselt ning tutvustas varasemalt teistes riikides ja regioonides läbiviidud uuringuid. Lisaks pakuti võimalusi lahknevuse vähendamiseks. Töö kolmandaks osas oli autori poolt läbiviidud uuringu ja selle tulemuste kirjeldamine ning analüüsimine.

Audiitori tegelikud ülesanded ei pruugi olla alati kooskõlas avalikkuse huvidega. Ühiskonna arvates on audiitori peamisteks ülesanneteks pettuste tuvastamine ja omanike huvide kaitsmine. Audiitori tegelikuks rolliks on audiitorkontrolli abil finantsaruannete õigsuse ja usaldusväärsuse tõstmine. Pettuste tuvastamine on kõigest üks audiitori tööülesannetest ning seda saab oodata audiitorilt mõistlikkuse piirides. Töötajate poolt toimepandud ebaoluliste pettuste tuvastamine ei ole audiitori töö ulatuses, samuti ei saa audiitorilt oodata kokkumängulise pettuse avastamist, sest pettusega on seotud mitmed osapooled, mistõttu pettus on hästi varjatud.

Erimeelsused audiitori rollist audiitori ja finantsaruannete kasutajate vahel kujutavad endas nähtust, mida nimetatakse auditi ootuste lahknevuseks. Porter (1993) järgi koosneb auditi ootuste lahknevus kahest komponendist nagu mõistlikkus ja teostus. Teostuse lõhe jaguneb omakorda puudulike standardite ja puuduliku teostamise lõheks. Auditi ootuste lahknevus ja selle osad võivad olla erineva ulatusega olenevalt huvigruppidest ning piirkonna eripäradest. Lahknevuse põhjustajateks on kellegi või millegi, kas avalikkuse, kehtiva seadusandluse või audiitori, ebaõnnestumine.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks koostas autor küsimustiku Hassink *et al.* 2009 põhjal ning viis läbi uuringu Eesti vandeaudiitorite ja finantsaruande koostajate seas. Uuringus osales kokku 126 inimest, kellest 40 olid vandeaudiitorid, 82 ettevõtte juhtimisega seotud isikud ning 4 vastajat

liigitasid end finantsaruande väliseks kasutajaks. Viimase grupi vähese aktiivsuse tõttu analüüsis autor lahknevust ainult audiitorite ja finantsaruande koostajate vahel.

Tulemusi analüüsid leidsid kinnitust kõik autori poolt püstitatud hüpoteesid. Esimene hüpotees väitis, et Eestis esineb auditi ootuste lahknevus audiitorite ja juhtide seas. Hüpoteesi tõestamiseks võrdles autor audiitorite vastuseid finantsaruande koostajate vastustega. 39st väitest esines oluline erinevus 21 väite puhul, mis viitab, et Eestis esineb auditi ootuste lahknevus. Esimese hüpoteesiga oli seotud ka uurimisküsimus „Milline on Eestis auditi ootuste lahknevuse struktuur Porteri (1993) poolt loodud mudeli järgi?“. Tulemustest selgus, et Eestis on lahknevus põhjustatud puudulike standardite ja mõistlikkuse lõhest. Puuduliku teostamise lõhe esinemine antud uuringu tulemusena kinnitust ei leidnud.

Töö teiseks hüpoteesiks oli, et ettevõtte juht eeldab audiitorilt rohkem, kui on tema kohustused talle kehtivate seaduste, regulatsioonide ja standardite järgi. Tulemusena selgus, et Eestis esineb puudulike standardite lõhe, seega siit saab järeldada, et autori püstitatud hüpotees on tõendatud. Lisaks toob autor välja, et Eesti seadusandluses on mõned kohad pettuste osas, täpsemalt teavitamise osas, reguleerimata, ning vajaksid täiendavaid uuringuid. Autor pakub standardite lõhe vähendamiseks välja võimaluse Eestis kehtivaid juhendeid täiendada.

Autor seadis kolmanda hüpoteesiks, et ettevõtte juht eeldab audiitorilt auditi käigus igasuguse pettuse tuvastamist olenemata selle olulisusest finantsaruannetele. Hüpoteesi tõestamiseks olid küsimustikku kaasatud mitmed väited pettuste tuvastamise ja olulisuse kohta. Tulemustest selgus, et ettevõtete juhid ootavad audiitorilt isegi ebaolulise kokkumängulise pettuse tuvastamist, seega saab öelda, et autori püstitatud hüpotees on tõestatud. Nimetatud ootus on avalikkuse poolt ebarealistlik, sest see ei ole efektiivne nii ajaliselt kui ka kulutõhususelt. Audiitor lähtub oma töös olulisuse printsiibist, seega ebaoluliste pettuste tuvastamine ei saa olla tema tööülesandeks.

Auditi ootuste lahknevust on võimalik vähendada, kuid mitte täielikult kõrvaldada. Esiteks on valikuvõimaluste kaalumisel vaja kindlaks teha, mis sorti lahknevusega on tegu ning teiseks, kas lõhe vähendamine on õigustatud või mitte. Kui lõhe esineb peamiselt audiitori teostuses, siis tuleb tegeleda audiitorite täiendava koolitamisega, kuid kui lahknevus esineb puudulike standardite tõttu, tuleb muuta asjakohaseid seadusi, regulatsioone ja/või standardeid. Mõistlikkuse lõhe vähendamine on üks raskemaid. Siiski selle vähendamiseks on võimalik harida avalikkust audiitori

rollist, näiteks täiendades audiitori järeldotsuse sõnastust või viies läbi majandusvaldkonna tudengitele suunatud audititeemalisi kursuseid.

Autor soovib siinkohal märkida, et antud töö eesmärgiks ei olnud kritiseerida audiitorteenuse osutajate, samuti mitte auditeeritavate ega finantsaruannete kasutajate kompetentsust või teadmisi, vaid tuua välja kitsaskohad audiitortevuse kuvandis ning pakkuda välja võimalusi auditi ootuste lahknevuse vähendamiseks. Lahknevuse vähendamine aitab kaasa audiitortevuse maine parendamisele ning auditi kvaliteedi tõstmisele. Autor loodab, et käesoleva töö tulemused annavad sisendit Eestis audiitortevust reguleerivatele organitele ning aitavad kaasa ootuste lahknevuse vähendamisele.

SUMMARY

CORPORATE FRAUD AND AUDIT EXPECTATIONS GAP BETWEEN AUDITORS AND BUSINESS MANAGERS

Brenda Heinla

In recent decades, several major corporate frauds (Enron, Parmalat, Wirecard, etc.) have come to public attention, bankrupting fraudulent companies and reducing the credibility of auditing firms. When such frauds become public, external auditors are held accountable for not doing their job well enough in the eyes of the public. International Standards on Auditing (ISA) define the scope of the external audit, but this does not always match the expectations of the users of the financial statements. According to Church *et al.* (2008, 81) users of the financial statements do not fully understand the responsibilities of the auditor, the scope of the audit and the level of assurance provided by the auditor's report. The public may also not be sufficiently aware of the auditor's role in detecting, investigating and reporting financial fraud. In light of the above, a gap in audit expectation has been identified that represents a difference between the expectations of the audit and the actual nature of the audit.

Liggio (1975, 81) defined the expectation gap as the difference between what the public and users of financial statements perceive as the responsibility of auditors and what auditors perceive as their responsibility. Porter (1993, 50) formulated this as a gap between society's expectations of auditors and auditors' performance, as perceived by the society. In other words, the auditor's performance expected by society and the results of the audit differ from the auditor's actual performance and results. The occurrence and causes of this phenomenon have been studied for more than 50 years in different regions and countries. Tamm (2012) and Vist (2019) have studied the occurrence of the gap in Estonia. The responsibilities of the auditor in the case of financial fraud have been described by Iis (2014), Nõlvak (2014) and Gevorgjan (2021). This master's thesis combines the two previous topics and, as far as the author is aware, is the first study in Estonia on the audit expectation gap targeting corporate fraud.

The aim of the master's thesis is to identify the audit expectation gap among auditors and business managers in Estonia and to determine the actual duties of the auditor in the case of corporate fraud.

Based on the research, the author sets the following three hypotheses:

- 1) There is an audit expectation gap among auditors and business managers in Estonia.
- 2) The business manager expects more from the auditor than his duties are according to the laws, regulations and standards applicable to him.
- 3) The business manager assumes that the auditor must detect any fraud in the course of the audit, regardless of its materiality to the financial statements.

In the first part of the master's thesis, the author gives an overview of the role of the audit and auditor in society. The author introduces the nature of corporate fraud and gives examples of recent major fraud cases in which the auditor was found to bear partial responsibility. In the second part of the paper, the author gives an overview of the development of the theory of audit expectation gap and introduces the components of the gap according to Porter (1993). In addition, the author offers ways to reduce the gap. In the third chapter, the author conducts a study among Estonian auditors, business managers and users of financial statements. The survey questionnaire is based on the questionnaire created by Hassink *et al.* (2009), which was first used in the Netherlands. The questionnaire has been adapted in some respects to the laws in force in Estonia and the auditing standards currently in force.

The study uses quantitative methods, which have proven to be the most effective way to study the expectation gap. The results of the study are analyzed to verify whether or not the set hypotheses are true. A total of 126 respondents participated in the survey, of whom 40 were certified auditors, 82 were involved in the management of the company, and 4 respondents classified themselves as external users of the financial statements. Due to the low activity of the latter group, the author only analyzed the gap between the auditors and the business managers. Statistical methods such as descriptive statistics and t-tests were used to analyze the survey responses.

All the hypotheses established were confirmed. The first hypothesis states that there is an audit expectation gap among auditors and business managers in Estonia. To prove this hypothesis, the author compared the auditors' answers with those of the auditees. A statistically significant difference was found in 21 of the 39 questions, indicating that there is an audit expectation gap in Estonia. The first hypothesis was related to the research question "What is the structure of the audit expectation gap in Estonia according to the model created by Porter (1993)?". The results showed

that in Estonia the gap is caused by deficient standards and reasonableness. The existence of the deficient performance gap was not confirmed by this study.

The second hypothesis of the work was that business managers expect more from the auditor than his duties are according to the laws, regulations and standards applicable to him. As a result of the study, it turned out that there exists a deficient standards gap in Estonia, so it can be concluded that the second hypothesis set by the author has been proven. In addition, the author points out that some parts in Estonian legislation related to fraud, specifically in terms of fraud reporting, are not regulated and would require further research. In order to narrow the deficient standards gap, the author proposes the option to supplement the guidelines in force in Estonia.

The third hypothesis set by the author predicted that the business manager expects the auditor to detect any fraud during the audit, regardless of its materiality to the financial statements. From the results of the study, it appears that the managers of the company expect the auditor to identify even insignificant and collusive fraud. Therefore, it can be concluded that the hypothesis set by the author has been proven. This expectation is unrealistic on the part of the public, as it is not effective both in terms of time and cost. The auditor bases his work on the principle of materiality, so it cannot be his job to detect insignificant fraud.

The audit expectation gap can be reduced, but not completely eliminated. When considering the options, it is first necessary to determine what are the causes of the gap and whether the adjustments for narrowing the gap are justified. If the gap is primarily due to performance of the auditor, then additional training of auditors must be done. However, if the gap exists due to deficient standards, then the relevant laws, standards and/or regulations need to be amended. Reducing the reasonableness gap is the most difficult, but here there is an opportunity to educate the public about the role of the auditor, for example by improving the wording of the auditor's opinion in terms of fraud or conducting audit courses for students in the field of economics.

The author wishes to emphasize that the objective of the thesis was not to criticise the competence or knowledge of the providers of audit services, nor of the auditees or users of financial statements, but to identify the problems in the image of auditor and to suggest ways to reduce the audit expectation gap. The author hopes that the results of this work will provide input to the regulators of audit activities in Estonia and contribute to reducing the expectation gap.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- ACFE. (2020). 2020 Report to the Nations. Kättesaadav: <https://acfe-public.s3-us-west-2.amazonaws.com/2020-Report-to-the-Nations.pdf> , 12. aprill 2022
- Agyei, A., Aye, B. K., Owusu-Yeboah, E. (2013). An assessment of audit expectation gap in Ghana. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 3 (4), 112-118.
- AJN koduleht. (2022). Kättesaadav: <https://ajn.ee/tekst> , 11. aprill 2022
- Albrecht, W. S., Albrecht, C. O., Albrecht, C. C., Zimbelman, M. F. (2018). *Fraud Examination*. Cengage learning.
- Alleyne, P., Howard, M. (2005). An exploratory study of auditors' responsibility for fraud detection in Barbados. *Managerial Auditing Journal*.
- Association of Certified Fraud Examiners - ACFE. (2020). Report to the nations, 2020 Global study on occupational fraud and abuse. *New York, Association of Certified Fraud Examiners*.
- Audiitorkogu koduleht. (2022). Kättesaadav: <https://www.audiitorkogu.ee/est/kutseeksam-1> , 11. aprill 2022
- Audiitortegevuse seadus. RT I, 13.05.2021, 3.
- Beck, G. W. (1973). The role of the auditor in modern society: an empirical appraisal. *Accounting and Business Research*, 3 (10), 117-122.
- Beerbaum, D. (2021, 29.aprill). The future of audit after the Wirecard Accounting scandal – Proposal for a change in the payment model between principal and agent. Kättesaadav: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3836806> , 11. aprill 2022
- Best, P. J., Buckby, S., Tan, C. (2001). Evidence of the audit expectation gap in Singapore. *Managerial Auditing Journal*.
- Bjerregaard, E., Kirchmaier, T. (2019). The Danske Bank Money Laundering Scandal: A Case Study. *SSRN*. Kättesaadav: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3446636> , 08. mai 2022
- Church, B. K., Davis, S. M., McCracken, S. A. (2008). The auditor's reporting model: A literature overview and research synthesis. *Accounting Horizons*, 22 (1), 69-90.
- Cohen, M. F. (1978). Commission on Auditors' Responsibilities: Report, conclusions, and recommendations; Cohen Commission Report.

- Dai, Y., Handley-Schachler, M. (2015). A fundamental weakness in auditing: The need for a conspiracy theory. *Procedia Economics and Finance*, 28, 1-6.
- de Jong, B., Hijink, S. (2020). Mandatory Audit Firm Rotation for Listed Companies: The Effects in the Netherlands. *European Business Organization Law Review*, 21 (4), 937-966.
- De Martinis, M., Aw, A., Kim, E. M. (2000). An examination of the audit expectations gap in Singapore. *Asian review of Accounting*.
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation. *Journal of accounting and Economics*, 3(2), 113-127.
- Devi, A., Devi, S. (2014). Audit expectation gap between auditors and users of financial statements. *European Journal of Business and Management*, 6 (14), 75-82.
- Dixon, R., Woodhead, A. D., Sohlman, M. (2006). An investigation of the expectation gap in Egypt. *Managerial Auditing Journal*.
- Dyck, I. J., Morse, A., Zingales, L. (2021). How pervasive is corporate fraud?. *Rotman School of Management Working Paper*, (2222608).
- Ferrarini, G., Giudici, P. (2006). Financial scandals and the role of private enforcement: the Parmalat case. *After Enron: Improving Corporate Law and Modernizing Securities Regulation in Europe and the US*, 159.
- Füredi-Fülöp, J. (2015). An empirical study of audit expectation gap in Hungary. *Theory Methodology Practice: Club of Economics In Miskolc*, 11 (1), 37-46.
- García Benau, M.A., Humphrey, C., Moizer, P., Turley, S., (1993), Auditing Expectations and Performance in Spain and Britain: A Comparative Analysis. *The International Journal of Accounting*, 28 (4), 281-307.
- Gevorgjan, M. (2021). *Välisaudiitorite tuvastatud pettuseriskid ettevõtetes ja pettuseriskidele vastavad auditiprotseduurid*. (Magistritöö). TalTechi majandusteaduskond, Tallinn.
- Gloeck, J. D., De Jager, H. (1993). The focus point of the audit expectation gap in the Republic of South Africa. *Meditari: Accountancy Research*, 1, 1-42.
- Haniffa, R., Hudaib, M. (2007). Locating audit expectations gap within a cultural context: The case of Saudi Arabia. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 16 (2), 179-206.
- Hassink, H. F., Bollen L. H., Meuwissen R. H., de Vries M. J. (2009). Corporate fraud and the audit expectations gap: A study among business managers. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 18 (2), 85-100.
- Hassink, H., Meuwissen, R., Bollen, L. (2010). Fraud detection, redress and reporting by auditors. *Managerial Auditing Journal*, 861-881.

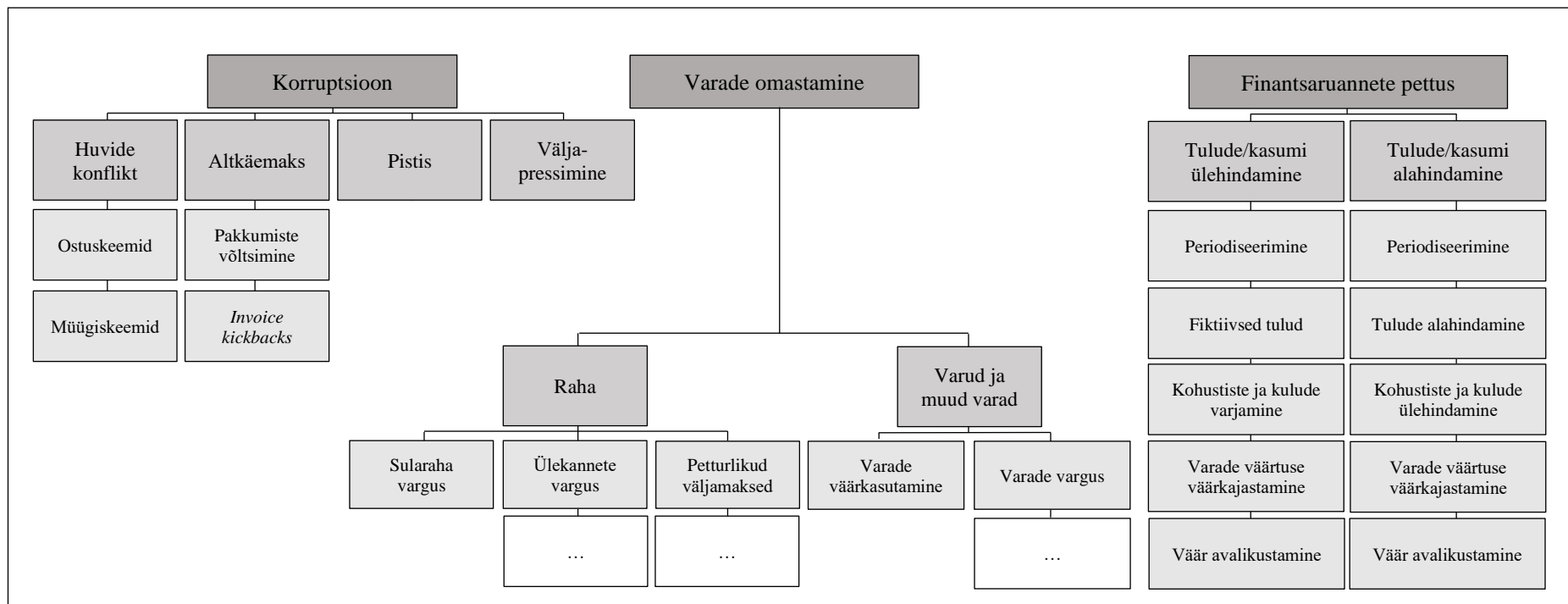
- Hillison, W. A., Pacini, C. J., Sinason, D., Carson, J. M., Marlett, D. C. (2000). The insurance firm internal auditor as fraud-buster. *CPCU Journal*, 53 (3), 168-178.
- Humphrey, C., Moizer, P., Turley, S. (1993). The audit expectations gap in Britain: An empirical investigation. *Accounting and business research*, 23 (1), 395-411.
- Iis, S. (2014). *Vandeauditori roll finantspettuste tuvastamisel*. (Magistritöö). TalTechi majandusteaduskond, Tallinn.
- Infopank. <https://infopank.ee/infopangast2022>
- IOSCO Technical Committee. (2009). Auditor communications: consultation report. Kättesaadav: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD303.pdf> , 31. märts 2022.
- ISA (EE) 240. Audiitorkogu. Kättesaadav: <https://www.audiitorkogu.ee/uploads/ISA-d%20alates%202016-12-15/ISA%20%28EE%29%20240.pdf> , 11.aprill 2022.
- ISA (EE) 220. Audiitorkogu. Kättesaadav: <https://www.audiitorkogu.ee/uploads/Standardid%20alates%2001.09.2018/ISA%20%28EE%29%20220.pdf> , 25.aprill 2022.
- Jakubeit, R. (2021). The Wirecard scandal and the role of BaFin. *Online*, 5 (3), 14-19.
- Karistusseadustik. RT I, 28.04.2022, 27.
- Knechel, W. R., Krishnan, G. V., Pevzner, M., Shefchik, L. B., Velury, U. K. (2013). Audit quality: Insights from the academic literature. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32 (1), 385-421.
- Knowledge guide to International Standards on Auditing (ISA). ICAEW. Kättesaadav: <https://www.icaew.com/library/subject-gateways/auditing/knowledge-guide-to-international-standards-on-auditing> , 17. aprill 2022.
- Käi, J. (2020). *Maksupettused ja nende ennetamine Eestis*. (Lõputöö). TalTech majandusteaduskond, Tallinn.
- Lee, T. A. (1970). The nature of auditing and its objectives. *Accountancy*, 81(920), 292-296.
- Lee, T. H., Gloeck, J. D., Palaniappan, A. K. (2007). The audit expectation gap: an empirical study in Malaysia. *Southern African Journal of Accountability and Auditing Research*, 7 (1), 1-15.
- Leung, P., Chau, G. (2001). The problematic relationship between audit reporting and audit expectations: Some evidence from Hong Kong. *Advances in International Accounting*, 14, 181-200.
- Li, Y. (2010). The case analysis of the scandal of Enron. *International Journal of Business and Management*, 5(10), 37.

- Liggio, C. D. (1975). The expectation gap: The accountant's legal Waterloo?. *The CPA* (pre-1986), 45 (000007), 23.
- Lin, Z. J., Chen, F. (2004). An empirical study of audit 'expectation gap' in the People's Republic of China. *International Journal of Auditing*, 8 (2), 93-115.
- Mautz, R. K., Sharaf, H. A. (1961). *The Philosophy of Auditing. American Accounting Association Monograph 6*. Sarasota, FL: American Accounting Association
- Melis, A. (2005). Corporate governance failures: To what extent is Parmalat a particularly Italian case?. *Corporate Governance: An International Review*, 13 (4), 478-488.
- Monroe, G. S., Woodliff, D. R. (1994). An empirical investigation of the audit expectation gap: Australian evidence. *Accounting & Finance*, 34 (1), 47-74.
- Nõlvak, K. (2014). *Finantsaruannete Pettuste analüüs*. (Magistritöö). TalTech majandusteaduskond, Tallinn.
- Porter, B. (1993). An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting and Business Research*, 24 (93), 49-68.
- Porter, B., Gowthorpe, C. (2004). *Audit expectation-performance gap in the United Kingdom in 1999 and comparison with the Gap in New Zealand in 1989 and in 1999*. Edinburgh, Scotland: Institute of Chartered Accountants of Scotland.
- Porter, B., Ó hÓgartaigh, C., Baskerville, R. (2012). Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom. Part 1: The Gap in New Zealand and the United Kingdom in 2008. *International Journal of Auditing*, 16 (2), 101-129.
- Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. RT I, 12.03.2022, 19.
- Rockness, H., Rockness, J. (2005). Legislated ethics: From Enron to Sarbanes-Oxley, the impact on corporate America. *Journal of Business Ethics*, 57 (1), 31-54.
- Ruhnke, K., Schmidt, M. (2014). The audit expectation gap: existence, causes, and the impact of changes. *Accounting and Business Research*, 44 (5), 572-601.
- Saeidi, F. (2012). Audit expectations gap and corporate fraud: Empirical evidence from Iran. *African Journal of Business Management*, 6 (23), 7031-7041.
- Saha, A., Baruah, D. (2008). Audit Expectations Gap in India: An Empirical Survey. *Icfai Journal of Audit Practice*, 5(2).
- Salehi, M. (2007). Reasonableness of Audit Expectation Gap: Possible Approach to Reducing. *ICFAI Journal of Audit Practice*, 4 (3), 50-59.
- Sauga, A. (2020). *Statistika õpik majanduseriala üliõpilastele*. Teine, parandatud väljaanne. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool.

- Sidani, Y. M. (2007). The audit expectation gap: evidence from Lebanon. *Managerial Auditing Journal*, 22 (3), 288-302.
- Sikka, P., Puxty, A., Willmott, H., Cooper, C. (1998). The impossibility of eliminating the expectations gap: some theory and evidence. *Critical perspectives on accounting*, 9 (3), 299-330.
- Sootak, J. (2018). Karistusõiguse eriosa terminitest varavastaste süütegude näitel. *Õiguskeel* 2018/1.
- Zeranski, S., Sancak, I. E. (2020). Does the 'Wirecard AG' Case Address FinTech Crises?. Kättesaadav: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3666939> , 11. aprill 2022
- Zhang, I. X. (2007). *Economic consequences of the Sarbanes-Oxley Act of 2002*. Journal of accounting and economics, 44 (1-2), 75-115.
- Tamm, K. (2012). *Auditi ootuste lahknevus Eestis*. (Magistritöö)
- Teedla, K. (2018). *Ümbrikupalga maksmise vähendamise võimalused ehitussektoris*. (Magistritöö). TalTechi majandusteaduskond, Tallinn.
- Tepalagul, N., Lin, L. (2015) Auditor independence and audit quality: A literature review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 30 (1), 101-121.
- Troberg, P., Viitanen, J. (1999). *The audit expectation gap in Finland in an international perspective*. Swedish School of Economics and Business Administration.
- Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I, 22.03.2021, 8
- Vist, K. (2019). *Audiitoraruannete analüüs aastatel 2012-2017 ja nende kasutajate ootused*. (Magistritöö). TalTechi majandusteaduskond, Tallinn.
- Wirecard's auditors EY say they were victims of an 'elaborate' fraud by their client that ended in US\$2 billion of missing funds*. (2020, 26.juuni). South China Morning Post (SCMP). Kättesaadav: https://finance.yahoo.com/news/wirecards-auditors-ey-were-victims-093000015.html?soc_src=social-sh&soc_trk=ma , 11.aprill 2022
- Weiss v. United States*, 122 F.2d 675 (5th Cir. 1941)
- WorldCom Auditor „Blew It,“ Jurors Told*. (2005, 30.märts). Los Angeles Times. Kättesaadav: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2005-mar-30-fi-andersen30-story.html> , 06. aprill 2022

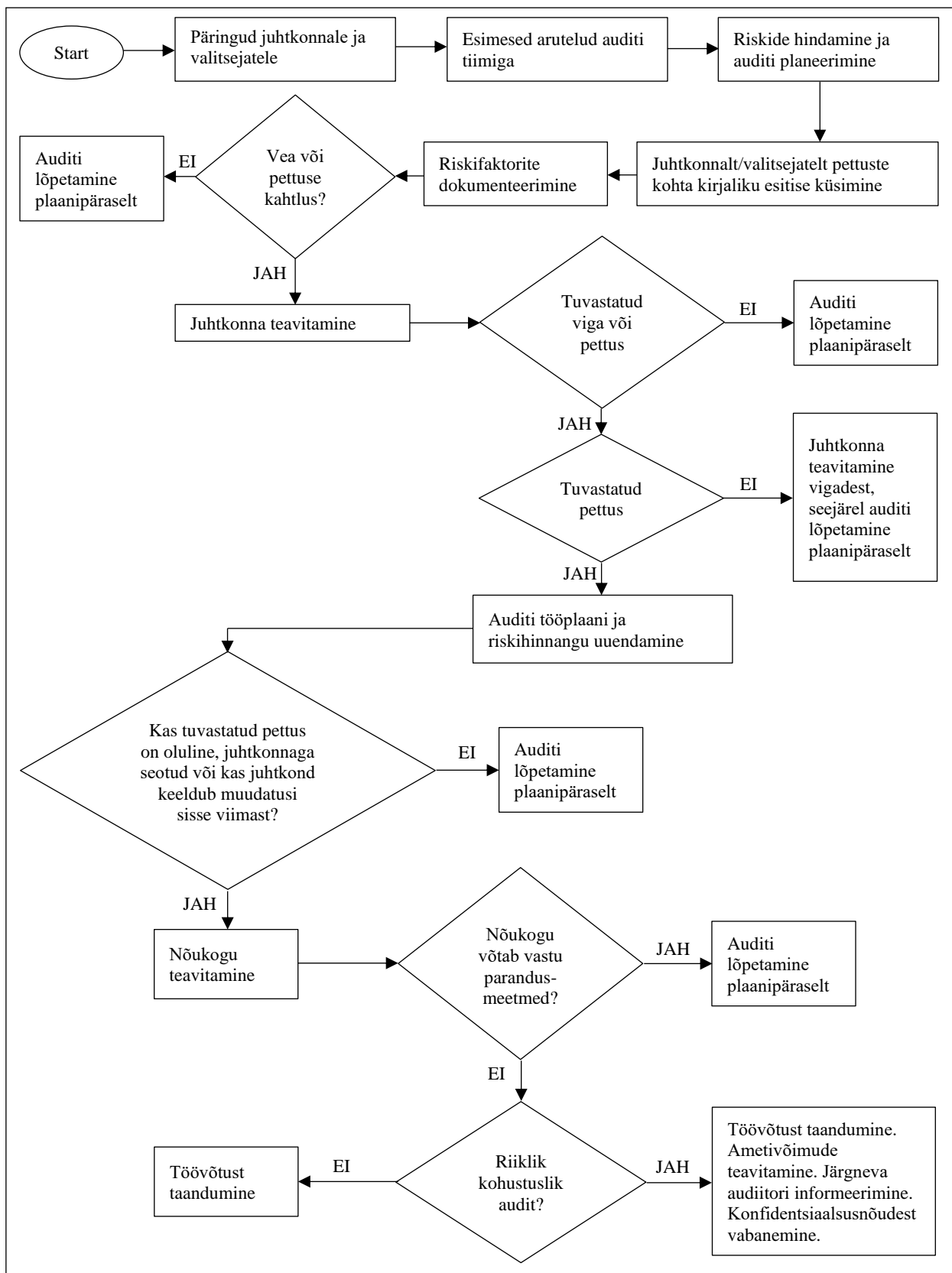
LISAD

Lisa 1. Pettuste puu

Allikas: ACFE 2020

Lisa 2. Otsustuspuu

Allikas: Hassink *et al.* 2009

Lisa 3. Küsimustik

Finantsauditi roll äriühingutega seotud pettuste korral

Hea vastaja,

Olete kutsutud osalema Tallinna Tehnikaülikooli magistrandi lõputöö uuringus, mille sarnast on läbiviidud mitmetes teistes Euroopa riikides. Teie kontaktandmed on saadud interneti avalikest andmebaasidest.

Kuulute sihtgruppi, kui oma praegusel või varasemal ametipositsioonil olete puutunud või puutute kokku finantsaruannete auditiga või selle tulemustega. Kokkupuude võib olla otsene, näiteks finantsauditeid läbi viies või olles olnud auditeeritav, või kaudne, näiteks auditeeritud majandusaastaaruandeid lugedes.

Oma osalemisega annate hindamatu panuse Eesti kõrgharidusse ning audiitoritegevuse valdkonna arengusse.

Uuringu küsimustele vastamine võtab keskmiselt aega umbes 10 minutit.

Küsimustikus palutakse hinnata erinevaid väiteid audiitoritegevuse ja pettustega seoses nendega nõustudes või mitte nõustudes.

Küsimustele vastates ja väiteid hinnates palun seda teha arvestades oma senist kokkupuudet finantsauditi ja audiitoritega või otsese kokkupuute puudumisel arvestades oma hetkest ettekujutust auditist.

Küsimuste korral palun kirjutada brhein@ttu.ee

Palun hinnake, kuidas nõustute järgmiste väidetega

* 1. Pettus on ...

	Ei nõustu üldse		Neutraalne			Nõustun täielikult	
... ettevõtte/organisatsiooni varade vargus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... teadlik finantsaruandluse standarditega (nt IFRS) mittevastavuses olemine	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... teadlik üldtunnustatud raamatupidamis põhimõtetega mittevastavuses olemine	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... teadlik ettevõtte/organisatsiooni sise-eeskirjadega mittevastavuses olemine	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... teadlikult kolmandate osapoolte eksitamine	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 2. Pettuste tõsiduse astmed

	Ei nõustu üldse		Neutraalne			Nõustun täielikult	
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Juhtkonna poolt toime pandud pettus on tõsisem kui töötajate poolt toime pandud pettus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pettus, mis toob otsest isiklikku kasu, on tõsisem kui pettus, mis toob kasu ettevõttele/organisatsioonile	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kolmandate osapoolte poolt toime pandud pettus ettevõtte suhtes on tõsisem kui ettevõtte sees toime pandud pettus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 3. Vastutuse jagunemine ja auditi ulatus

	Ei nõustu üldse		Neutraalne			Nõustun täielikult	
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Juhtkond vastutab raamatupidamisdokumentide hoiustamise ja säilitamise eest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Juhtkond vastutab pettuste ennetamise eest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Audiitor vastutab pettuste ennetamise eest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Juhtkond vastutab pettuste avastamise eest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Audiitor vastutab pettuste avastamise eest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Auditeeritud finantsaruanded ei sisalda mittetahtlikke väärkajastamisi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Auditeeritud finantsaruanded ei sisalda tahtlikke väärkajastamisi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 4. Audiitorid peaksid tuvastama ...

oluline - olemuselt või summalt oluline

kokkumäng - kui pettusega on seotud kaks või enam osapoolt

	Ei nõustu üldse			Neutraalne			Nõustun täielikult
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... olulise pettuse, kui ei ole kokkumängu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... ebaolulise pettuse, kui ei ole kokkumängu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... olulise kokkumängulise pettuse	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... ebaolulise kokkumängulise pettuse	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 5. Audiitorid peaksid edasi uurima iga kahtlust, mis viitab ...

	Ei nõustu üldse			Neutraalne			Nõustun täielikult
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... juhtkonna poolt toime pandud pettusele, millel on suure tõenäosusega oluline mõju raamatupidamisaruannetele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... töötajate poolt toime pandud pettusele, millel on suure tõenäosusega oluline mõju raamatupidamisaruannetele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... juhtkonna poolt toime pandud pettusele, mille mõju raamatupidamisaruannetele pole teada	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... töötajate poolt toime pandud pettusele, mille mõju raamatupidamisaruannetele pole teada	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... juhtkonna poolt toime pandud pettusele, millel on ebaoluline mõju raamatupidamisaruannetele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... töötajate poolt toime pandud pettusele, millel on ebaoluline mõju raamatupidamisaruannetele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 6. Audiitorid peaksid teavitama ettevõtte/organisatsiooni nõukogu auditi käigus tuvastatud ...

	Ei nõustu üldse			Neutraalne			Nõustun täielikult	
... olulisest pettusest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... ebaolulisest pettusest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 7. Audiitorid peaksid teavitama ametivõimused auditi käigus tuvastatud ...

	Ei nõustu üldse			Neutraalne			Nõustun täielikult	
... olulisest pettusest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... ebaolulisest pettusest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 8. Audiitorid peaksid teavitama ühiskonda (näiteks audiitori järelendusotsuse kaudu) auditi käigus tuvastatud ...

	Ei nõustu üldse			Neutraalne			Nõustun täielikult	
... olulisest pettusest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... ebaolulisest pettusest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 9. Audiitorid peaksid arvamuse andmisest loobuma, kui ettevõtte ei vii muudatusi sisse ning tegu oli ...

	Ei nõustu üldse		Neutraalne			Nõustun täielikult		
... olulise pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
... ebaolulise pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
... juhtkonna poolt toime pandud olulise pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
... juhtkonna poolt toime pandud ebaolulise pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
... töötajate poolt toime pandud olulise pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
... töötajate poolt toime pandud ebaolulise pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

* 10. Audiitorid on piisavalt sõltumatud, et suunata klienti muudatusi sisse viima, kui tegu on

	Ei nõustu üldse		Neutraalne			Nõustun täielikult		
... juhtkonna poolt toime pandud pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
... töötajate poolt toime pandud pettusega	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Järgnevalt mõned küsimused Teie kohta

* 11. Teie sugu

- Naine
- Mees
- Muu/ei soovi vastata

* 12. Teie vanus (täisaastates):

* 13. Finantsaruande kasutaja mõistes liigitaksite end kui ...

oma praeguse põhitöökoha järgi

- Audiitor
- Finantsaruande looja (nt ettevõtte tegevjuht, juhatuse liige või finantsjuht)
- Finantsaruande väline kasutaja (nt analüütik, investor, ajakirjanik või muu väline kasutaja)

* 14. Teie töökogemus täisaastates enda praegusel ametikohal (olenemata tööandjast)

Näide: töökogemus kokku kahes erinevas ettevõttes finantsjuhina

* 15. Teie kogemus täisaastates, mil olete puutunud kokku finantsauditiga

Olenemata, kas kokkupuude finantsauditiga oli otsene või kaudne

* 16. Teie kõrgeim omandatud haridustase

17. Vabatahtlik: Jätke oma e-mail, kui olete huvitatud uuringu lõppedes ja magistritöö avaldamisel, et see saadetaks Teile lugemiseks

Suur tänu!

Allikas: autori koostatud Hassink *et al.* (2009) ja Saeidi (2012) põhjal

Lisa 4. Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks¹²

Mina, Brenda Heinla (*autori nimi*)

1. Annan Tallinna Tehnikaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Auditi ootuste lahknevus audiitorite ja ettevõtete juhtide vahel äriühingutega seotud pettuste korral“,

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Ester Vahtre,

(*juhendaja nimi*)

1.1 reprodutseerimiseks lõputöö säilitamise ja elektroonse avaldamise eesmärgil, sh Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Tehnikaülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et käesoleva lihtlitsentsi punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest ning muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

10.mai 2022 (kuupäev)

¹² Lihtlitsents ei kehti juurdepääsupiirangu kehtivuse ajal vastavalt üliõpilase taotlusele lõputööle juurdepääsupiirangu kehtestamiseks, mis on allkirjastatud teaduskonna dekaani poolt, välja arvatud ülikooli õigus lõputööd reprodutseerida üksnes säilitamise eesmärgil. Kui lõputöö on loonud kaks või enam isikut oma ühise loomingu tegevusega ning lõputöö kaas- või ühisautor(id) ei ole andnud lõputööd kaitsvale üliõpilasele kindlaksmääratud tähtajaks nõusolekut lõputöö reprodutseerimiseks ja avalikustamiseks vastavalt lihtlitsentsi punktidele 1.1. ja 1.2, siis lihtlitsents nimetatud tähtaja jooksul ei kehti.